

Stöd och bidrag till civilsamhället

**En utredning om förändrade former i
Falköpings kommun för att främja
samarbetet med civilsamhället**

**Författare:
Kennert Orlenius**

Innehållsförteckning

Del 1	Samhällsanalys	s. 3-7
	Civilsamhället som aktör i samhället	
	Civilsamhället som begrepp och fenomen	
	Då och nu	
	Grupper i behov av särskilt stöd	
	Sammanfattning	
	Referenser	
Del 2	Relationen kommun – civilsamhälle	s. 8-17
	Kommunens roll och funktion	
	Kommunens stöd till verksamhet inom civilsamhället i Falköping	
	Balans mellan kontroll och tillit	
	Föreningars roll och funktion	
	Förutsättningar för samarbete	
	Rekrytering av nya medlemmar – en utmaning	
	Föreningslivet som verktyg för integration	
	Sammanfattning	
	Referenser	
Del 3	Föreningsperspektiv	s. 18-27
	Inkludering – integration – rekrytering av nya deltagare	
	Barn och unga	
	Uppföljning – medskapande	
	Ekonomi - finansiering	
	Sammanfattning	
Del 4	Stöd och bidragsmodell – perspektiv och principer	s. 28-36
	Nu gällande riktlinjer för verksamhetsbidrag	
	Utgångspunkter i uppdraget	
	Långsiktighet och förutsebarhet	
	Medskapande och samråd	
	Inkludering och rekrytering	
	Anläggningar och samlingslokaler	
	Barn och unga	
	Innovativa stöd	
	Referenser	
Del 5	Slutsatser och reflektioner	s. 37-43
	Förslag och sammanfattande kommentarer	
	Appendix ¹	

Författare och utredare – i samarbete med Falköpings kommun:

Kennert Orlenius,
professor em.

Mölnadal 2022-10-24

¹ I Appendix ges en översikt om arbetsprocess och form för uppdraget under år 2021-2022.

1. Samhällsanalys

Civilsamhället som aktör i samhället

I ansökan till kommunstyrelsen i Falköping om medel för utredningen problematiseras relationen civilsamhället – kommunen, inte minst mot bakgrund av exempelvis tendenser till minskat engagemang i föreningslivet men också engagemang som visar sig i nya former. Inom civilsamhället har föreningslivets varit en viktig aktör men dess roll har varierat över tid. Föreningslivet är bärare av ett historiskt arv från folkrörelsen. Den fungerade som demokratins plantskola, som ett sätt att organisera sig och som en röst i samhället. Föreningslivet erbjöd både delaktighet och samhörighet men var också en motor i samhällsutvecklingen. De första studieförbunden bildades i början av 1900-talet och har bidragit till folkbildningen under det följande seklet.² Vad betyder detta anno 2022 och framåt? En utgångspunkt i utredningsprocessen är att beakta civilsamhällets roll för enskilda människor hälsa och välbefinnande men också dess roll som en aktör för att främja välfärd och hållbar samhällsutveckling.

Hösten 2009 presenterade regeringen propositionen *En politik för det civila samhället* (prop. 2009/10:55). Riksdagen antog propositionen i mars 2010 och beslutade att målet för politiken skulle vara att förbättra villkoren för det civila samhället som en central del av demokratin. En utredning tillsattes 2014 med syfte att underlätta för det civila samhällets organisationer att bedriva sin verksamhet och därigenom bidra till demokrati, välfärd, folkhälsa, gemenskap och social sammanhållning. I februari 2016 överlämnade utredningen sitt betänkande, *Palett för ett stärkt civilsamhälle* (SOU 2016:13). I regeringen skrivelse, *En politik för engagemang – långsiktighet och oberoende för civilsamhället* (Skr. 2017/18:246) konstateras att:

Det civila samhället motverkar ensamhet och utsatthet, lyfter angelägna frågor till debatt och diskussion, ordnar en bredd av fritidsaktiviteter och möjliggör för människor att ständigt fortsätta att utvecklas och lära sig nya saker” (s. 5).

I skrivelsen konstateras också att ett självständigt och starkt civilsamhälle är en central del i en levande demokrati. Det senaste decenniet har alltmer fokus riktats mot civilsamhällets roll som en central aktör för individens välbefinnande och livsmiljö samt som en central part i samhällets ansvar för välfärd och demokrati. För att stödja civilsamhället betonas sammanfattningsvis regelbundna och flexibla samrådsstrukturer, förbättrad kunskap bland offentliga aktörer om civilsamhällets betydelse och särart samt långsiktig och förutsebar hantering av bidrag. *Kommissionen för jämlik hälsa* betonar att det civila samhällets organisationer bedriver ett viktigt arbete på samtliga åtta målområden som kommissionen föreslår. Kommissionens utgångspunkt är att det civila samhället utgör en viktig kraft i rollen som röstbärare, demokratiskola, gemenskap, serviceproducent/utförare av samhällstjänster samt som motvikt till staten och näringslivet. Det betonas vidare att organisationerna ofta har ”örat närmare marken” än det offentliga och att de därför i vissa avseenden snabbare kan identifiera nya utmaningar och även nya lösningar på problem i nära dialog med organisationernas målgrupper (SOU 2017:4, s 146f).

² Studieförbunden har rötter i olika rörelser: ABF är sprunget ur arbetarrörelsen, Folkuniversitetet ur universitetens studerandeföreningar, Ibn Rushd ur den muslimska rörelsen, NBV ur nykterhetsrörelsen, Sensus ur Svenska kyrkan, Studieförbundet ur friluft- och miljörörelsen, Studieförbundet Bilda ur den frikyrkliga rörelsen, Studieförbundet Vuxenskolan ur den liberala och landsbygdsrörelsen, Kulturens Bildningsverksamhet ur amatörkulturörelserna och Medborgarskolan grundades av dåvarande Högerpartiet. (Källa: Wikipedia)

Civilsamhället som begrepp och fenomen

Med civilsamhället avses arenor där människor organiserar sig i nätverk, ideella föreningar etc., det vill säga arenor som är skilda från staten, marknaden och enskilda hushåll. Civilsamhället är därmed ett vidare begrepp än föreningslivet. Civilsamhället inrymmer studieförbund, sociala företag, olika typer av nätverk, nattvandrare med flera (SOU 2016:13). Begreppet civilsamhället kan ses som en positiv tankefigur med nära koppling till idén om folkhemmet, visioner och mål i demokratiska anda. Det kan alternativt uppfattas som en motpol till centraliserad statsapparat. Exempel på detta är uttrycket NGO (Non-Governmental Organizations). Andra ser på civilsamhället med en kritisk ansats, en arena eller institution i samhället som hamnat i en ”marknadifiering av välfärdstjänster eller ett av eliter dominerat föreningsliv” (Linde & Scaramuzzino 2017, s. 41).³

En vedertagen definition om vad som karaktäriserar civilsamhället som fenomen är följande (enligt bl a SCB):

- Den ska vara formell i betydelsen att det finns en styrelse, skrivna stadgar, en regelbunden verksamhet mm.
- Den ska vara privat, det vill säga separerad från staten.
- Den ska inte vara vinstdrivande i betydelsen att den inte ska dela ut sin vinst till ägare eller huvudman.
- Den ska vara självstyrande i betydelsen att den ska kunna kontrollera sin egen verksamhet.
- Den ska ha inslag av idealitet i form av bidrag eller frivillig medverkan av betydelse från privatpersoner.

Sammantaget betyder det att organisationen är formaliserad och bedriver en verksamhet som inte enbart är temporär utan präglas av viss regelbundenhet. Den är skild från den offentliga sektorn och den så kallade marknaden (ibland benämnt som ’Non-Profit-Organizations’). Deltagandet är frivilligt och bygger på någon form av engagemang och idealitet (Scaramuzzino & Meewisse 2017, s, 79). Detta synsätt ligger helt i linje med den tradition som under mer än ett sekel växt fram och utvecklats i folkrörelsens anda, en tankefigur som präglat verksamheten i olika rörelser och bidragsformer. I samband med mottagandet av asylsökande 2015/2016 och dess efterföljd togs emellertid en rad privata initiativ som innebar att nätverk och organisationer med andra förtecken uppstod, inte minst med spridning och mobilisering i sociala medier.

Då och nu

Det svenska samhället präglas numera av pluralism, sekularisering, globalisering, individualisering och en ökad komplexitet i många andra avseenden (Jacobsson & Sandstedt 2010). En av de mest grundläggande frågorna inom sociologin gäller frågan om vad som binder samman ett samhälle och hur.⁴ Folkrörelsernas betydelse kan historiskt sett knappast överskattas vid en analys av det svenska samhällets välfärdsutveckling. Företrädare för de klassiska folkrörelserna – väckelserörelsen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen – utgjorde tillsammans en viktig röst och skapade insatser för förbättrad samhällsutveckling. Idrottsrörelsen bidrog till människors hälsa och välbefinnande och en meningsfull fritid tillsammans med övriga nämnda. Tillsammans skapade de delaktighet, samhörighet och trygghet för enskilda människor. En analys av civilsamhället som aktör sätter med andra ord fokus på dess koppling till både individens personliga utveckling som människa och dess roll

³ I denna rapport riktas fokus mot föreningars verksamhet och roll. När texten berör både föreningar, studieförbund etc. så används termen organisationer eller civilsamhället.

⁴ Sociologer som Emile Durkheim, George Simmel och Ferdinand Tönnies har utvecklat teorier inom detta kunskapsområde.

för samhällsutvecklingen. Historiskt har en plattform lagts och en samhällskultur skapats för det vi kan se idag: det finns enligt vissa beräkningar ca 250 000 ideella organisationer i Sverige.

Föreningslivet är en viktig ingång för att skapa nätverk och kontakter som också på sikt kan leda till sysselsättning för vissa, exempelvis nyanlända och andra som har brist på kontakter med etablerade människor i samhället. Det skapar meningsfull fritid och sysselsättning för många. Hälften av den vuxna befolkningen i Sverige har under det senaste året arbetat ideellt åtminstone vid något tillfälle, vilket internationellt sett är en hög andel. Om man lägger samman alla ideella timmar i föreningslivet till arbetade timmar och tjänster så motsvarar det ca 325 000 heltidstjänster (Nystarapporten 2021). För många har det också inneburit ett engagemang som gått från en generation till nästa i någon typ av folkrörelse. Samtidigt kan konstateras att informella grupper och lösa nätverk under senare år alltmer har uppstått, och engagemanget har blivit alltmer personligt (se vidare del 2).

Om vi backar tillbaka i tiden kan konstateras att socialt arbete var ett ansvar för civilsamhället under 1800-talet och början av 1900-talet. På 1930-talet betonade dåvarande statsministern Per-Albin Hansson allas lika värde och rättigheter i talet om folkhemmet. Idén om välfärdsstaten kom att förändra villkoren för de ideella organisationerna. De utvecklades mer inom kultur, rekreation och opinionsbildning (Linde & Scaramuzzino 2017). De senaste decennierna har civilsamhället alltmer i nämnda avseende blivit en viktig aktör i produktionen av tjänster och service. Det har skett en förskjutning från att vara en röst för skilda värden och idéer mot civilsamhället som välfärdsleverantör, från röst till service. "Från idén om självorganiserade kollektiv baserad på utbredd medlemskap som strävar efter att förverkliga sina idéer om samhället går utvecklingen mot att täcka upp för det offentliga", menar några sociologer (Papakostas & Kings 2021).

Det kan här också noteras att terminologin över tid har förändrats. Beteckningen folkrörelser har ersatts av benämningen *idéburna organisationer* (eller alternativt ideella eller frivilliga organisationer). En omvärldsanalys pekar dock på tendenser till en förskjutning från värdeorientering mot aktivitetsorientering inom civilsamhället. Detta visar sig också i trender mot en ökad individualisering i samhället. En ung man, som inte dricker någon alkohol och inte är medlem i någon nykterhetsförening, förklarar varför: "Vad ger det mig? Jag behöver inte betala medlemsavgift för att beställa alkoholfritt på krogen" (Tidningen Accent 2021). I artikeln konstateras att unga hittar sin egen nisch, engagerar och organiserar sig på nätet istället för att gå på möten. Ett livslångt engagemang, som präglat många volontärer, tenderar idag att alltmer ersättas av temporära insatser och "pyamasengagemang" via sociala medier. Uttrycket "voluntarism" belyser ett annat fenomen, hjälparbete i form av volontärresa (Johansson & Meeuwisse 2017, s. 52). Vad betyder nya former för ideellt engagemang? Ideella organisationer förknippas med delaktighet och gemenskap som mervärde men om exempelvis engagemang huvudsakligen "förflyttas" till sociala medier – vad betyder en sådan utveckling för kriterier och former när det gäller kommuners stöd till civilsamhället?

Grupper i behov av särskilt stöd

En särskild utmaning att uppmärksamma är socioekonomiskt svaga grupper i samhället och deras möjligheter om tillgång och tillgänglighet i föreningslivet. Forskning visar att grupper i mer socioekonomiskt utsatta situationer engagerar sig i allmänhet i mindre utsträckning i föreningslivet och har sämre hälsa än personer som är mer resursstarka (SOU 2017:4). Detta gäller grupper av barn/unga och äldre i samhället men också en grupp av annan etnicitet än inrikes födda (eller med inrikes födda föräldrar) som inte av olika anledningar kunnat etablera sig i samhället. Studier i exempelvis Falköping visar att barn och unga som rör sig i riskzonen att marginaliseras i mindre utsträckning deltar i föreningslivet. Som exempel kan även

nämnas statens krav på bidrag som kommunerna erbjöds under perioden 2016-2019, vilka innebar en satsning på aktiviteter under sommarloven (ca 200 milj/år). Dessa skulle vara avgiftsfria och särskilt fånga upp barn och unga i riskzonen.⁵

Den demografiska utvecklingskurvan för inrikes födda pensionärer stiger brant uppåt.⁶ I takt med åtstramningar för att fördela pensionsutbetalningarna till allt fler skapas också allt fler "fattigpensionärer". Ca 300 000 pensionärer lever idag under den så kallade fattigdomsgränsen.⁷ Att delta i föreningsliv är ofta förenat med vissa kostnader och exkluderar vissa från att delta i aktiviteter. Ytterligare en grupp som också ska beaktas i detta sammanhang är personer med funktionsnedsättningar. Det kan finnas många hinder, fysiska och mentala, för vissa att delta i möten och aktiviteter och på så sätt inkluderas i samhällslivet (se vidare s. 18f).

Under de senaste 20 åren har andelen utrikes födda nästan fördubblats i Sverige (från 11 till ca 20%) och uppgår numera till ca 2 miljoner. Om även andelen personer inräknas som har föräldrar som båda är födda utrikes är andelen drygt 25 procent. Inom vissa grupper är begrepp som "föreningsliv" och "fritid" inte självklara och rekrytering till föreningarna kan ställas inför en del utmaningar. Exempel på detta är attityder och hantering av kulturella olikheter. Den så kallade "olikhetsfällan" innebär att *likheter* inom den egna gruppen ofta överskattas (t ex normer och kulturella mönster). Men även *olikheter* mellan den egna gruppen och andra grupper överskattas ofta.⁸ Skillnader uppfattas ofta som större än vad de i grunden är. Dessa olikheter i förhållande till den egna gruppen ses ofta som brister eller svagheter (Stier 2004). Detta är exempel på hur attityder och värderingar kan utgöra hinder vid rekryteringar i föreningslivet av personer som skulle kunna utgöra en tillgång både för individen, föreningen och samhället i övrigt.

De angivna grupperna i samhället utgör sammantaget en stor del av befolkningen. Ur ett föreningsperspektiv är dessa en potentiell tillgång och resurs i föreningsutveckling av verksamheten. Ur ett kommunalt perspektiv utgör insatser för att stödja dessa ett led i att skapa välbefinnande för enskilda och främjandet av ett socialt hållbart samhälle. Pandemin under 2020-2021 har dock inneburit stora utmaningar för alla i samhället och tydligt visat hur alla är beroende av varandra, men den har också förstärkt en redan existerande ojämlikhet.

Sammanfattning

I den första delen i utredningsuppdraget beskrivs och analyseras hur utvecklingen i samhället påverkar frågor som rör civilsamhälle, varav föreningslivet utgör en stor del. Här pekas bland annat på Statens Offentliga Utredningar som lyfter fram frågan om civilsamhällets viktiga roll i samhällsutvecklingen. Å ena sidan betonas civilsamhällets självständighet. Samtidigt kan konstateras att kommunen ansvar gentemot sina medborgare och har krav på viss kontroll av bidragens effekter. Med civilsamhället avses arenor där människor organiserar sig i nätverk, ideella föreningar etcetera, det vill säga arenor som är skilda från staten, marknaden och enskilda hushåll. Civilsamhället är därmed ett vidare begrepp än föreningslivet. Civilsamhället inrymmer studieförbund, sociala företag, olika typer av nätverk, nattvandrare med flera (SOU 2016:13).

⁵ Denna bidragsmöjlighet återkom under 2021.

⁶ Antalet pensionärer har ökat med ca 800 000 personer under de senaste 15 åren. Drygt en halv miljon är idag 80 år eller äldre (ca 5 % av medborgarna). Den gruppen kommer ökat markant under innevarande decennium ("40-talisterna")

⁷ Den relativa fattigdomsgränsen innebär en inkomst som är mindre än 60 procent av medianinkomsten i Sverige.

⁸ Exempel på detta är uppfattningen om olikheten mellan kristendom och islam. Den stora skillnaden är snarare mellan de båda religionerna och sekulariseringen (dvs. som bland annat innebär att religion enbart anses tillhöra det privata området).

Samhällsutveckling innebär förändringar och nya förutsättningar, inte minst för föreningslivet och andra organisationer i civilsamhället. Den väcker också frågor om kommunens roll och funktion och dess relation till civilsamhället, exempelvis följande:

1. Det finns tendenser till minskat engagemang i föreningslivet men å andra sidan visar sig engagemang i nya former, dvs. föreningslivet är starkt knutet till folkrörelsetraditionen men nya typer av organisationer/nätverk skapas (inkl. sociala medier). Betydelse för kriterier för att få bidrag?
2. Föreningslivets roll har varit en stark (organiserad) röst i samhället och det finns nu forskning som visar att civilsamhället blivit alltmer av välfärdsleverantör (service). Vissa forskare talar om hybridisering, dvs. civilsamhället tenderar att delvis hamna i rollen som kommunen företräder, vilket framför allt gäller inom föreningar med stark koppling till den sociala sektorn. Hur balansera medskapandet på lika villkor och organisationers självständighet och oberoende?
3. I Falköping finns väldigt många föreningar men det är få verksamheter som är gratis för individen. Hur kan kommunens bidrag till verksamhet också främja ökad delaktighet för exempelvis de socio-ekonomiskt svaga grupperna i samhället?
4. Kraven och förväntningar ökar på kommunala bidrag men utifrån vilka principer och kriterier fördela medel och stöd till små respektive stora föreningar?

I nästa del (2) kommer frågan om relationen kommun – civilsamhälle belysas mer ingående. Den delen belyser kommunens respektive civilsamhällets roll och funktioner. Kommunens roll som bidragsgivare exemplifieras samt kopplingen mellan kommunens styrningsfilosofi och verksamhetsbidrag. Föreningslivets betydelse på individ- och samhällsnivå lyfts fram liksom utmaningar när det gäller rekrytering av nya medlemmar.

Referenser:

- Accent (2021). Därför sviker unga rörelsen (nr 2/ 2021, s. 40). IOGT-NTO.
- Göteborgsposten (2020-04-03). *Tråkigt okunnigt om det civila samhället* (förf: Jan Linde). Tillgänglig via: <https://www.gp.se/debatt/tr%C3%A5kigt-okunnigt-om-det-civila-samh%C3%A4llet-1.26148345>
- Jacobsson, K. & Sandstedt, E. (2010). *Medborgerligt medvetande och social samman-hållning*. I: K. Jacobsson (red), *Känslan för det allmänna. Medborgarnas relation till staten*. Umeå: Boréa.å
- Johansson, H. & Meeuwisse, A. (2017). Socialt arbete i civilsamhället: mikro-, meso- och makroteorier (kap 3). I: S. Linde & R. Scaramuzzino (red), *Socialt arbete i civilsamhället – aktörer, former och funktioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Linde, S. & Scaramuzzino, R. (2017). Det civila samhällets historia – begreppet, fenomenet och debatten (kap 2) I: S. Linde & R. Scaramuzzino (red), *Socialt arbete i civilsamhället – aktörer, former och funktioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Nystarapporten (2021). *Nystarapporten. Civilsamhällets svar på hur vi kan stärka samhällskontraktet, demokratin och välfärden*. (publ. av Civos, Ersta Sköndal Bräcke Högskola, Giva, Famna, Forum och Fremia). Tillgänglig via: <https://nysta.nu/v-rt-material/nystarapporten>
- Scaramuzzino, R. & A. Meeuwisse (2017). En svensk modell för civilsamhället? Organisationer inom det sociala området. I: S. Linde & R. Scaramuzzino (red), *Socialt arbete i civilsamhället – aktörer, former och funktioner* (kap 4). Lund: Studentlitteratur.
- Papakostas, A. & Kings. L. (2021). *Coronapandemin och det ömsesidiga beroendet. Reflektioner över civilsamhällets roll i den segregerade staden*. (Delegationen mot segregations artikelserie, nr 15). Tillgänglig via: www.delmos.se/kunskap
- Prop. 2009/10:55. *En politik för det civila samhället*.
- Regeringen (2017). *En politik för engagemang – långsiktighet och oberoende för civilsamhället* (Skr. 2017/18:246)
- SOU 2016:13. *Palett för ett stärkt civilsamhälle*.
- SOU 2017:4. *För en god och jämlik hälsa. En utveckling av det folkhälsopolitiska ramverket*. (Delbetänkande av Kommissionen för jämlik hälsa).
- Stier, J. (2004). *Kulturmetoden. En introduktion till interkulturella studier*. Lund: Studentlitteratur.

2. Relationen kommun – civilsamhälle

Kommunens roll och funktion

En kommun har lagstadgade uppgifter som den ska ansvara för. Kommunallagen (2017:725) är en ramlag som anger vad kommunen får göra och innehåller riktlinjer för hur kommunen ska fatta beslut. I skollagen, socialtjänstlagen med flera (speciallagar) anges principer för skilda sakområden. Andra områden kan en kommun mer självständigt bestämma över. Den kommunala föreskriftsrätten innebär att kommuner har en viss så kallad normgivande makt för att fatta beslut om egna lokala föreskrifter. En grundprincip är att kommunen ska stödja verksamhet som kan bedömas som allmänt intresse, vilket dock *inte* betyder att det måste gynna ett visst antal personer.⁹ Byggandet av en idrottshall, stimulera folkbildning eller samlingslokaler åt föreningslivet är exempel på kommunalt allmänintresse. Kommunen är enligt lagen skyldig att ansvara för verksamheter som förskola och skola, social omsorg, bostäder, bibliotek, räddningstjänst, vatten och avlopp mm. Det betyder att kommunen ansvarar för en stor del av samhällsservicen. Däremot är exempelvis öppen förskola, att stödja näringslivsutveckling liksom fritid och kultur en frivillig uppgift, som lokalpolitiker fattar beslut om.

I kommunallagen fastslås även likställighetsprincipen, ”kommuner och landsting skall behandla sina medlemmar lika, om det inte finns sakliga skäl för något annat” (2 kap. §2). Den paragrafen ska motverka särbehandling och godtycke – eller med andra ord: föreningar som har likartad inriktning och karaktär ska ha samma möjlighet att erhålla bidrag. Det är okej att prioritera exempelvis flickor före pojkar under förutsättning att samma princip gäller för alla föreningar i kommunen.

Fritid och kultur är visserligen en frivillig verksamhet för kommuner men utgör en viktig förutsättning för människors välbefinnande och välfärd, varför några miljarder av kommunala medel satsas på sådan verksamhet i landet. Den har även stöd i grundlagen, som anger att ”Den enskildes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd ska vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten...” och det betonas vidare vikten av att ”skapa goda förutsättningar för god hälsa” (Regeringsformen, SFS 2011:109, 1 kap., § 2).¹⁰

Kommunens stöd till verksamhet inom civilsamhället i Falköping

Bidrag och transfereringar från kommuner i Sverige till ideella föreningar och stiftelser uppgår till ca 5 miljarder kronor (SCB 2019).¹¹ Den största enskilda posten avsåg 2019 bidrag till fritidsverksamhet, ca 1,8 miljarder kronor och för kulturverksamhet ca 1 miljard kr. I Falköpings kommun erhöll föreningslivet och studieförbund ca 8,5 miljoner år 2019 och 2021 ca 8,1 miljoner. Dessa bidrag handläggs och administreras huvudsakligen av Kultur- och fritidsförvaltningen i Falköping. Procentuellt utifrån den nämndens budget utgör verksamhetsbidragen ca 12 procent¹² (se vidare del 3, s. 23f).

⁹ Som exempel kan nämnas att i Göteborg uppstod nyligen en konflikt om att kommunen under flera år finansierat möjligheten att låta kor beta i ett naturområde som ägdes av en förening. Politikerna i den kommunen var oeniga och frågan blev stort uppmärksam i media (bl a GP 2022-01-07).

¹⁰ Noteras bör dock det som nämns i texten ovan: bibliotek är en kulturell fråga och icke frivillig för kommunerna, en skyldighet som gäller även i skolsammanhang.

¹¹ Källa: SCB, Det civila samhället 2019 – delrapport.

¹² De kommunala nämndernas totala budget i Falköping är ca 2 miljarder kr, varav socialnämnden disponerar ca 850 mkr, barn och utbildningsnämnden ca 720 mkr, dvs. sammantaget ca 80% av budgeten. Kultur- och fritidsnämnden disponerar ca 65 mkr, dvs. drygt 3%. Bidragens storlek för allmän fritidsverksamhet varierade 2021 mellan 300 och 57 000 kr och för idrotts- och fritidsanläggningar var spannet 450 - 280 000 kr (se vidare s. 23). (Falköpings kommun 2021a, 2021b).

Utredningsuppdraget handlar om former för verksamhetsbidrag och stöd, men som framgått av den inledande samhällsanalysen (del 1) är frågan mångdimensionell. Det finns en komplexitet som rör både förutsättningar och effekter vilka är relaterade till beslut om principer och kriterier för bidrag och stöd. Utredningsarbetet är knutet till Kultur- och fritidsnämnden men i grunden inrymmer problematiken övergripande frågor som gäller hela kommunens ansvar och uppdrag och relation till civilsamhället. Satsningar på kultur och fritid ska främja människors välbefinnande, hälsa och upplevelse av meningsfullhet i livet. Samtidigt ska kommunens verksamhet relateras till mål om social hållbarhet, demokrati och ökad välfärd. Å ena sidan står individen i fokus och å andra sidan kravet på att främja god samhällsutveckling. Hur kan exempelvis dessa mål balanseras och vilka effekter uppnås i prioriteringar av verksamhetsbidrag?

Som framgått ovan kan en kommun stödja till exempel idrottsanläggningar och samlingslokaler. Nästan hälften av verksamhetsbidraget i Falköping har använts till sådan verksamhet. Bidrag till barn- och ungdomsverksamhet utgör ca 7 procent (2021). Vad är grunden för en sådan prioritering? Utifrån vilka kriterier och principer ska "kakan" fördelas?

Balans mellan kontroll och tillit

Kommunens ansvar är att förvalta medborgarnas skattemedel så att de får positiva effekter i samhällslivet och därvid också ha kontroll på hur dessa medel används. Samtidigt betonar staten i exempelvis utredningar civilsamhällets självständighet. "Hur ska man kunna förena nära samverkan och överföring av resurser, krav på kvalitetskontroll med organisationernas självständighet och oberoende? Behovet av att finna nya lösningar på "samverkansgåtan" verkar vara stor..." (Scaramuzzino & Jönsson 2017, s. 153). Frågan har nationellt och internationellt diskuterats och dokumenterats i rapporter, inte minst hur det offentliga påverkar civilsamhället i nämnda avseende.

Kommunernas verksamhet har under flera decennier präglats av styrningsfilosofin som sammanfattningsvis brukar benämnas "New Public Management". Den bygger på tydliga och mätbara mål, kontroll och starka rapporteringskrav (transparens) samt kostnadseffektivitet. Syftet har dels varit att skapa ett system för att hantera och styra den interna ekonomin mer effektivt, dels att mer marknadsmissigt öka kvaliteten och med fokus på tydliga resultat. Kritik har i många sammanhang och av flera skäl riktats mot den styrningsfilosofin.¹³ Bland annat har den idén setts som kontraproduktiv på grund av att kontroll och administration har eskalerat och motverkar kostnadseffektiviteten. Marknadsorienteringen främjar inte heller demokrati och samverkan menar vissa forskare.¹⁴ Idéerna, som utvecklats för näringslivet och konkurrenssamhället med fokus på mätbara resultat och mål- och resultatstyrning, har därför ifrågasatts som styrningsfilosofi i offentlig verksamhet.

I en del kommuner, exempelvis Falköping, har anammats det som kommit att kallas tillitsstyrning. En statlig utredning (SOU 2018:47), Tillitsdelegationen, förslög ett kulturskifte, det vill säga en styrning och ledning som istället baseras på:¹⁵

- Öppen och tillitsfull dialog mellan tjänstemän och politiker
- Gränsöverskridande samarbeten
- Delegerad verksamhetsutveckling
- Lösningar med medborgaren i centrum
- Praktik baserad på vetenskap och beprövad erfarenhet
- Värdegemenskap

¹³ Se t ex "Det omätbaras renässans" (2018) av Jonna Bornemark,

¹⁴ Se vidare "Post-NPM, vad är det? Trender och empiriska iakttagelser kring alternativa idéer för den offentliga sektorn" av Funck & Karlsson (2018) samt Karlsson (2017).

¹⁵ SOU 2018:47 har titeln "Med tillit växer handlingsutrymmet – tillitsbaserad styrning och ledning av välfärdssektorn"

Sammanfattningsvis innebär det att företrädare för det traditionella styrsystemet inom offentliga sektorn gärna betonar kvalitetssäkring och ställer krav på resultatredovisning i form av nyckeltal. Verksamheten ska bygga på transparens, kontroll och effektivitet. Föreningslivet är idéburet och ofta bärare av visioner snarare än fokus på mätbara mål. Deras verksamhetsinriktning ligger mer i linje med tillsitsstyrning (SOU 2018:47).

Flerårsplan för år 2021-2023 i Falköpings kommun anger fyra mål under rubriken Visioner, mål och styrning. I Mål 4 anges att:

Kommunens organisation ska genom tillsitsstyrning balansera behovet av kontroll med förtroende till medarbetarnas verksamhetsnära kunskap och erfarenhet. Detta gör också kommunen till en mer attraktiv arbetsgivare.

Texten i sin helhet sätter fokus på relationen ledare och medarbetare i den interna verksamheten och vikten av hög kvalitet och effektivitet i syfte att skapa hög måluppfyllelse. En slutsats är att man här försökt skapa en slags syntes mellan de två nämnda styrningsfilosofierna. En kritisk slutsats kan dock vara att man försökt klä det man redan praktiserat i nya kläder – eller kanske rent av ”kejsarens nya kläder”. Det kan dock konstateras att en rad insatser gjorts och görs för att förverkliga medskapande även med föreningslivet (se nedan, s. 12).

Vad har det som ovan sagts för betydelse för frågan om verksamhetsbidrag? OM kommunens policy är att betala ut verksamhetsbidrag utifrån givna fastställda kriterier oberoende av civilsamhällets delaktighet är diskursen i sig inget större problem. Däremot om man eftersträvar inte bara formell samverkan utan ett nära, förtroendeskapande samarbete med olika ideella organisationer blir det problematiskt. Här handlar det om i vilken utsträckning civilsamhällets organisationer är med på banan – i form av formell samverkan, samarbete baserad på dialog eller medskapande av kriterier och prioriteringar inför beslut.

Frågan om verksamhetsbidrag är med andra ord nära kopplad till den styrningsfilosofi som kommunen väljer – inte bara formellt utan även reellt. Om man bejakar idén med tillsitsstyrning betyder det ett gränsöverskridande samarbete med utgångspunkt från medborgarnas delaktighet samt värdegemenskap. Tillit handlar om förtroende, som är ett horisontellt fenomen snarare än vertikalt top-down. Den mer konkreta frågan blir då i vilken eller vilka former sådant samarbete kan ske. I *Regeringens skrivelse 2017/18:246. En politik för engagemang – långsiktighet och oberoende för civilsamhället* (Regeringen 2018) konstateras att allt färre ideella föreningar anser att tjänstemän i offentlig sektor bidrar till ett öppet samtalsklimat och en ömsesidig dialog. Dessutom ökar andelen föreningar som anser att tjänstemännen saknar tillräcklig kunskap om föreningarna och deras villkor (Regeringen 2018, s. 7). Abrahamsson (2019) betonar att samverkan med civilsamhället är en viktig framgångsfaktor men att stora förtroendeklyftor finns mellan myndighetsföreträdare och civilsamhällets representanter i vissa kommuner.

Annan forskning pekar på att trenden i kommunal styrning är att samverka och styra tillsammans med lokala organisationer (Johansson, Arvidson, Johansson & Nordfeldt 2019). Nämnda forskare konstaterar också att många kommuner i landet har skapat en överenskommelse, som kan ha olika innebörd och utformning – så har även skett i Falköpings kommun. I dessa överenskommelser är fritids- och idrottsorganisationer samt kulturorganisationer vanligt förekommande. I nämnda forskares studie (genomförd 2014) var det ca två tredjedelar av kommunerna som begärde verksamhetsberättelser och ekonomisk redovisning knutna till organisations- och verksamhetsbidrag, endast få kommuner ställde inga krav på uppföljning. De konstaterar också att organisationers relation till offentlig sektor blivit alltmer affärsmässig.

En teoretisk modell för att åskådliggöra möjligt samspel är följande:’

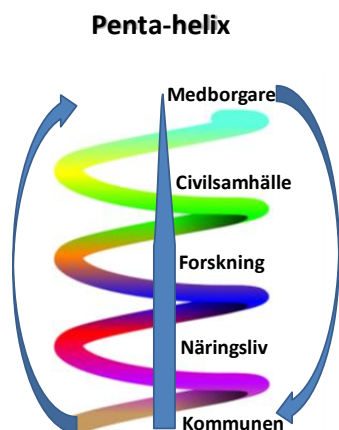

Fig. Modell för visualisering om samordning och samarbete

Penta-helix

Helix är en spiral i tre dimensioner som likt en spiraltrappa kränger sig runt en axel i formen som en skruv. Triple-helix har stått som en modell för *samarbete på lika villkor* mellan offentliga sektorn, näringsliv och forskning. Penta-helix innebär samarbete som inkluderar två ytterligare aktörer: civilsamhället (idéburna organisationer) och medborgarna.

Axeln i det här fallet symboliserar visionen om utvecklingsarbete i samspel och samordning mellan fem aktörer. Färgerna i figuren symboliserar olika perspektiv som aktörerna bidrar med.

Centralt i modellen är betoningen av *samarbete på lika villkor* och att olika aktörer tillför skilda perspektiv. Modellen kan också ses som ett instrument för att skapa långsiktighet i samspelet med aktörerna. Kommunerna tycks emellertid bli alltmer projektberoende. Aktiviteter och insatser är ofta baserade på projektstöd, vilket internt och externt skapar osäkerhet om långsiktighet och insatsers dignitet i relation till annan verksamhet.

Kommunen ska skapa förutsättningar för ett socialt hållbart Falköping genom samverkan både internt och externt. Det innebär att kommunen ska ha en fungerande och flexibel struktur för att samarbeta med nätverk, civilsamhället och föreningsliv. Grunden i kommunens arbetssätt ska vara att stödja och samarbeta med ideella krafter. Ledorden är framåtanda, mångfald och öppenhet i nätverk och föreningar (Falköpings kommun, Flerårsplan för år 2022-2024, s. 7).

Den här typen av formuleringar är gängse i många kommuners policydokument. Men de bör kritiskt granskas och prövas i relation till det som framgått ovan (exempelvis Penta-helix-modellen). Ett konstruktivt, aktuellt exempel på externt medskapande är Kultur- och fritidsförvaltningens arbete med "Redovisning av Överenskommelsen i Falköping" (Falköping 2020b),¹⁶ som bland annat gällt former för bidrag om kulturverksamhet och evenemang. Vid dessa dialogträffar uttryckte föreningarna behov av tydligare och mer transparenta bidragsformer som ger möjlighet både till verksamhet på längre sikt samt till enstaka evenemang som kan väcka intresse och leda besökare till den ordinarie verksamheten. Förslag har utarbetats efter dialog och remissförfarande genomförts med föreningar i kommunen.¹⁷ I en sammanfattande utvärdering konstateras att parallellt med remissen kom tankar upp om att se över bidragssystemet och kommunens stöd till civilsamhället i sin helhet. Därför beslöts att ingen förändring av kulturbidragen skulle göras i nuläget utan resultatet från dialogmötena och föreningarnas remissvar tas upp i en bredare utredning, vilket alltså nu är fallet. *Ett medskapande Falköping* är ett metodmaterial som använts för dialogskapande möten och processer, och utbildning har skett för 25 tjänstepersoner i processledning och dialogskapande möten. I materialet sägs att: "Möten och processer som sker inom *"Ett medskapande Falköping"* ska kännetecknas av dialogskapande metoder och

¹⁶ Projektet "Överenskommelsen" under perioden 2018-2020 var huvudsakligen inriktat på arbetsformer för dialog i kommunens verksamhet. Externa aktörer deltog i dialog om bland annat områdesutveckling på Mösseberg och Kulturverksamhet.

¹⁷ Demokratiutredningen pekar på risken att dialoger som enbart innebär ett skenbart inflytande kan vara negativa för den demokratiska tilliten (Tahvilzadeh 2015).

ett inkluderande arbetssätt.” (a.a., s. 34). Oklarheten i det projektet tycks vara i vilken roll civilsamhället reellt kan agera: som samtalspartner eller makt att påverka beslut om insatser? Om interna och externa aktörer ska samarbeta baserat på tillit och långsiktighet är tydlighet och insikt om kommunens respektive föreningslivets roller och funktioner en viktig förutsättning.

Förenings roll och funktion

Föreningslivets historiska betydelse som demokratins plantskola och roll i ett demokratiskt samhälle har tidigare betonats i denna utredning. Föreningslivet ger människor gemenskap och glädje, möjlighet till inflytande och makt och engagemanget kan bidra till självförverkligande och lärande. Ny forskning pekar också på ett kumulativt medborgarskap, vilket betyder:

Om en person är aktiv i någon form av medborgerligt engagemang ökar sannolikheten att den också är aktiv i någon annan form av engagemang. Om någon ägnar sig åt givande, gör informella insatser eller är engagerad i politiskt deltagande bidrar det till att öka sannolikheten för att den arbetar ideellt. De olika formerna av medborgerligt engagemang överlappar och förstärker alltså varandra” (von Essen & Svedberg 2020, s. 132).

I del 1 har hävdats att föreningslivet är en viktig ingång för att skapa nätverk och kontakter som också på sikt kan leda till sysselsättning för vissa, exempelvis nyanlända och andra som har brist på kontakter med etablerade människor i samhället. Det skapar meningsfull fritid och sysselsättning för många. Föreningslivet kan skapa delaktighet, samhörighet och trygghet för enskilda människor. Varje förening har sin dock sin egen särart och verksamhetsform.

Ett sätt att grovt karaktärisera föreningar är uppdelning ”Vi-för-dom” respektive ”Vi-för -oss”-föreningar. Exempel på de förstnämnda är välgörenhetsorganisationer medan de senare är föreningar som har mer fokus på att skapa en intern samhörighet kring något specifikt intresse. I vissa fall kan det betyda att stödja varandra som grupp, medan det i andra är mer uttalat att vara en tydlig kampröst i samhället (t ex ROKS, kvinnojoursorganisation).¹⁸ Trenden att föreningar och andra organisationer alltmer samverkar och blir ekonomiskt beroende av den offentliga sektorn har lett till att kritiker varnat för att organisationer tappar sin roll som opinionsbildare och aktör i samhällsfrågor.¹⁹

Det är ingen överdrift att hävda att föreningslivets funktion och roll har enorm betydelse på både individnivå och samhällsnivå. Den offentliga sektorn stöder därför många organisationer, men former för stöd och bidrag är inte oproblematiske. Den kritiska bild av förutsättningar för samarbete mellan offentliga myndigheter och civilsamhället som framgår av regeringens skrivelse ovan framträder i vissa sammanhang också i studier av undertecknad. Å ena sidan har ibland konstaterats hur politiker hyllar föreningars insatser i officiella sammanhang (och ibland med tillägget att ”vi är helt beroende av föreningslivet”), samtidigt finns kritik att det är mer munnens bekännelse än praktisk handling, enligt företrädare för föreningar. En aktiv person i föreningssammanhang uttrycker följande: ”Önskar att kommunen skulle förstå allt det kommuner får tillbaka genom föreningarnas

¹⁸ Exempel på detta är hur den stigmatiserande benämningen förståndshandikappad exempelvis numera istället kan benämnas som en person med intellektuell funktionsnedsättning. Här har företrädare inom föreningslivet varit en stark röst och bidragit till att förändra synsätt (Levander & Glad 2017). Exempelvis Stadsmissionen och Räddningsmissionen (Göteborg) är organisationen som stöder många människor som inte får del av samhällets välfärdssystem men också är en stark röst i samhällsdebatten för att uppmärksamma beslutsfattare om hemlöshet, fattigdom etc.

¹⁹ I överenskommelsen mellan regeringen, organisationer i civilsamhället och SKL betonas följande: ”Samhällsrollen innebär att de idéburna organisationerna ska kunna vara kritiskt granskande utan att samverkan eller ekonomiskt stöd därmed riskeras eller går förlorat” (Överenskommelsen 2008).

arbete, de borde tänka lite mer långsiktigt...". En intervju med en ansvarig i en idrottsklubb visade dock att det är mycket svårt att få ledare att ställa upp utöver det man redan är engagerade i ("Almanackan styr och det finns inte plats för annat"). Dessutom sker ofta en utslagning i 15-17-årsåldern när tävlingsinriktningen blir mer uttalad. En självkritisk ledare konstaterar att "Vi har haft formuleringen 'fotboll för alla' i vår värdegrund men det måste vi ta bort för det kan vi inte leva upp till".

Förutsättningar för samarbete

En aspekt med kopplingen till bristen på långsiktighet är frågan om temporära projektstöd. Från föreningars sida kan ibland finnas en viss misstänksamhet mot att låsa upp sig i temporärt samarbete som kan få negativa konsekvenser för den egna långsiktiga verksamheten. Kommunens företrädare kan betona vikten av föreningsinsatser och se föreningslivet som en inkörsport i samhällslivet för exempelvis nytillkomna, medan vissa föreningsanknutna är tveksamma till att inkorporera sin egen verksamhet i den kommunala – framför allt när tveksamheter finns om långsiktigheten. Exempel finns också på hur en kommun har gjort muntliga överenskommelser med företrädare för föreningar för att främja integration som sedan fallerat (Orlenius 2018). Samarbetsavtal behövs där uppdrag och ansvar tydliggörs. Fruktbara och hållbara samarbeten bygger på att samarbetet präglas av ett tydligt vinna-vinna-förhållanden. Ur kommunens perspektiv bör man vara observant på att det kan finnas en risk för att bygga upp ideella insatser på individnivå snarare än ett systematiskt samarbete förankrat på föreningsnivå. I vissa fall vilar föreningars verksamhet på någon eller några få aktiva pensionärer vilket kan innebära sårbarhet för möjligheten till långsiktigt samarbete. Medlemsutvecklingen går nedåt men åldersstrukturen uppåt.

Ovan har betonats vikten av att skapa ett vinna-vinna-förhållande om långsiktighet ska vara ett ledord i samarbetet. Men man bör också vara observant på att finns skilda traditioner och organisationskulturer som präglar offentlig sektor och idéburna organisationer. Här finns ett spänningsfält som visar sig i två olika logiker, vilket kan beskrivas som att två skilda rationaliteter präglar verksamheterna: målrationalitet kontra värderationalitet.²⁰ Det visar sig bland annat i satsningen NAD i Väst (se nedan) genom att:

- Myndighetsutövande och krav på tydlighet om syfte och mål, regelverk, registrering, obligatorium etc. ställs mot föreningslivets autonomi, frivillighet och personligt engagemang. Formell struktur kontrasteras mot en mer informell och platt organisation.
- Målstyrning med krav på kontroll, mätbarhet, (kostnads)effektivitet, transparens (målrationalitet) ställs mot föreningslivets (sociala) idé- och värdeinriktning, tillit, 'empowerment' (egenmakt) (Orlenius 2020).

I takt med tendenser mot ökad hybridisering (se del 1) finns utmaningar för föreningar som tar allt större ansvar i välfärdsbyggandet i samhället. Vissa forskare varnar för att ökad professionalisering med mera riskerar att erodera värdeorienteringen och frivilligheten och att föreningar därtill bli alltmer aktivitetsorienterade än idé- och värdeorienterade.

Kommissionen för jämlik hälsa (SOU 2017:47) föreslår utökat stöd till organisationer i det civila samhället och betonar dess betydelse som demokratiskola och rollen att stärka tilliten till samhället. Kommissionen hänvisar bland annat till tidigare statliga utredningar vars uppdrag innebar att

föreslå åtgärder som skulle vidtas av den offentliga sektorn för att det civila samhällets organisationer i större omfattning ska nå ut till delar av befolkningen som står utanför det

²⁰ Med *rationalitet* avses en grund eller motivering till varför man väljer något före något annat.

Målrationalitet innebär att man utifrån sitt förnuft väljer (ratio (lat.) = beräkning, förnuft) att agera på ett sätt som leder till uppsatta mål. *Värderationalitet* innebär att man prioriterar värden som svarar mot övertygelser eller vissa önskvärda principer.

civila samhällets organisationer och inom sina organisationer engagera en större mångfald av människor” (s. 222).

Rekrytering av nya medlemmar – en utmaning

Många föreningar brottas med nyrekrytering av medlemmar. Det är också känt att det finns ett samband mellan socio-ekonomisk ställning och medlemskap i föreningslivet. Undersökningar i Falköping pekar på liknande sätt att unga personer som ger uttryck för viss ohälsa och problem i skolan är mindre engagerade i föreningslivet. Ur ett kommunalt folkhälsoperspektiv är det en angelägen uppgift att stimulera delaktighet och engagemang inom föreningslivet. Det är också en demokratifråga. Genom att delta i ett socialt sammanhang och få vara en möjlig röst i en förenings beslut fostras man till delaktighet och solidaritet.

Varför är det då svårt att rekrytera nya medlemmar till många föreningar? Låt oss ta Frälsningsarmén som exempel: ”Alla älskar Frälsningsarmén – men ingen vill vara med” konstaterar en officer inom Frälsningsarmén (Tidningen Dagen 210910). Medlemsutvecklingen pekar nedåt och medelåldern uppåt. Men Frälsningsarmén är ett starkt varumärke och når genom sin verksamhet långt utöver de drygt 4000 medlemmarna i Sverige. Rörelsen grundades redan 1865 i London, är internationellt spridd i ca 135 länder men är idag det minsta frikyrkosamfundet i Sverige och finns inte längre som kyrka i Falköping. Det enorma sociala arbetet – där för övrigt många icke-medlemmar aktivt deltar – visar sig bland annat i mer än 90 000 vårddygn i rörelsens institutioner (akutboende, stödboende, ungdomsboende och kvinnoboende) och mer än 50 000 hjälptillfällen (utdelning av mat, kläder, ekonomisk hjälp etc). Å ena sidan finns ett mycket omfattande socialt arbete som genomsyrar verksamheten och engagerar även en del icke-medlemmar, men samtidigt finns också ett starkt militärt tankemönster med uniform och hierarkisk tradition som präglar verksamheten. För att bli soldat i Frälsningsarmén krävs att avge vissa löften, till exempel helnykterhet.²¹ Liksom många av dessa traditionella folkrörelser har Frälsningsarmén svårt att locka unga människor att bli medlemmar.

Precis såsom i Frälsningsarmén pekar medlemsutvecklingen nedåt och medelåldern uppåt i många andra föreningar. Ungas engagemang förflyttas i hög grad till sociala medier och frågan har tidigare ställts i denna rapport: vad betyder en sådan utveckling för kriterier och former när det gäller kommuners stöd till civilsamhället? Som också framgått (s. 5f) finns det även i Falköping flera potentiella grupper som idag i mindre utsträckning är föreningsaktiva – och som samtidigt utgör grupper som är i behov av stöd för tillgång och tillgänglighet till föreningslivet.

Föreningslivet som verktyg för integration

För mer än hundra år sedan utvecklades föreningslivet i Sverige och fungerade som ”demokratins plantskola”. Betydelsen av ideella organisationer är enorm i det svenska samhället – men är inte självklar i alla kulturer. För en del nyanlända är exempelvis begrepp som förening och fritid obekanta. Vårt samhälles organisering och förvaltningsetik kan också innebära utmaningar för nytillkomna från andra kulturer, vilket tidigare kommenterats (s. 6).

Föreningslivet är en möjlighet att skapa kontakter för personer som i mer eller i mindre utsträckning upplever sig exkluderade eller som mindre socialt accepterade i samhället. En satsning med syftet att skapa förutsättningar för nyanlända att få kontakt med föreningslivet

²¹ Begreppet civilmedlem infördes i Sverige vilket innebär att man bekänner sin kristna tro och vill stödja verksamheten. Soldater och civilmedlemmar utgör tillsammans antalet medlemmar i Frälsningsarmén, drygt 4000 totalt. Frälsningsarméns sociala institutioner omsätter drygt 200 miljoner/år och samlar dessutom in 40 miljoner från allmänheten (2021).

i Västra Götaland (NAD i VÄST)²² visade i en studie att intresset från föreningslivet var högst varierande: Exempelvis visade representanter för verksamhet inom Korpen stort intresse på vissa platser men helt ointresse på andra orter. I det senare fallet tycks intresset vara knutet till "kompisgäng" som skapar ett lag som inte gärna släpper in andra och därmed är exkluderande. Liknande exempel finns från andra föreningar. "Föreningarna sägs vara öppna för alla men så är de ju inte, i många fall snarare slutna. Det är ett väldigt kollande, stämna av och trixande för att få det att funka" menade en koordinator. Å ena sidan vill många föreningar rekrytera nya deltagare, å andra sidan tycks vissa företrädare främst se hinder än möjligheter. Idrottsföreningar har ofta verksamhet för yngre personer och för de som är äldre är det tävlingsverksamhet som gäller. I andra fall var det krav på viss utrustning eller andra krav som föreningen såg som hinder. En förklaring till skillnaderna i visat intresse inom samma typ av föreningar kan hänga samman med det som forskare påpekat, i föreningslivet fungerar enskilda företrädare som språkrör och ger uttryck för sin uppfattning och förståelse av problem och utmaningar. Intresset för samarbete med NAD var i hög grad personrelaterat. Studien av projektet tyder på att mindre föreningar, som är specifikt aktivitetsinriktade och inte har en idémässig policy och värdegrund, generellt sett har mindre intresse av att bidra i integrationsarbetet (Orlenius 2020).

Mer konkret visade det sig att kulturella bakgrunder innebar större utmaningar än förväntat. Å ena sidan svarar NAD som idé väldigt väl emot de behov som i stort sett alla i målgruppen tycks ge uttryck för: man vill ha kontakt med "svenskar" (dvs. skapa nätverk) samt lära sig svenska språket. Skenbart kan det tyckas vara enkelt att rekrytera deltagare från målgruppen. Å andra sidan är begreppet förening liktydigt med en icke-fråga för många inom målgruppen. Många har ingen erfarenhet av föreningsliv och organiserad fritidsverksamhet. Inte heller begrepp som "roligt" och "odla intresse" är naturliga eller självklara begrepp för vissa. Föreningsdiskursen (t ex föreningsliv, samhörighet, intresse, inkludering) är kärnan i föreningslivet ("föreningslivets DNA") men hur kommunicera detta? Uppdraget inom NAD har handlat om att övertyga målgruppen om värdet av att bli delaktig i en verksamhetsform som många inte vet något om. Inte heller idén och begreppet "volontär" är självklar för alla. En person kan vara intresserad av idrottsaktiviteter men det händer att frågan "vad får jag betalt?" ställs – en fråga som kanske kan tyckas märklig för andra men inte för den som har ont om pengar för sitt uppehälle och helst av allt vill ha ett arbete för att klara sin försörjning. Motivet för att lyfta fram sådana erfarenheter handlar om att kommunen och föreningslivet måste ha örat nära marken, det vill säga lyssna och förstå förutsättningar och villkor som ibland glöms bort i strävan att bredda rekryteringen och genomföra aktiviteter.

Sammanfattning

I avsnittet om relationen kommun - civilsamhälle har belysts både betydelsen av ett nära samarbete mellan kommun och civilsamhälle men också en rad utmaningar som explicit eller implicit påverkar relationer och förutsättningar för samarbetet. Exempel har presenterats som illustrerar erfarenheter och utmaningar. Spänningsfält finns som behöver hanteras, men det finns också traditioner i både kommun och civilsamhälle som är av mer grundläggande natur, det vill säga grundläggande idéer som präglat och präglar villkor för utvecklingsarbete.

²² Syftet med NAD i Väst var att Västra Götalandsregionen i samarbete med Arbetsförmedlingen och Länsstyrelsen som finansierare skulle samarbeta och tillsammans med föreningslivet ge möjlighet för nyanlända att vid några tillfällen få prova på att delta i sådan reguljär verksamhet. NAD i Väst (Nätverk, Aktivitet, Delaktighet) skulle utgöra ett verktyg för att främja nytillkomna utrikesföddas möjligheter att skapa nätverk och inkluderas i samhällslivet. Föreningslivet erbjöds en mindre summa per person (1500 kr) för den eller de man tog emot. En förebild för NAD i Väst var en motsvarande sådan verksamhet i Skåne - se Linde & Scaramuzzino 2017, kap 7). Den ovan refererade studien genomfördes 2019 och NAD har därefter fortsatt i liknande form – se [NAD i väst - Västra Götalandsregionen \(vgregion.se\)](http://NAD_i_väst_-_Västra_Götalandsregionen_(vgregion.se))

Centrala frågor som lyfts fram gäller vilken väg kommunen väljer ifråga om styrning och ledning; traditionell mål- och resultatstyrning med fokus på kontroll och kostnadseffektivitet eller tillitsstyrning baserad på medskapande och samarbete på lika villkor. Vad är utgångspunkten när det gäller villkor och förutsättningar för samarbetet: kompletterar kommunen civilsamhällets verksamhet eller är civilsamhällets insatser ett komplement till kommunens? Projektberoende är en faktor som hänger samman med den gängse styrningsfilosofin. Aktiviteter och insatser är ofta baserade på temporära projektstöd, vilket både internt och externt skapar osäkerhet om långsiktighet och insatsers dignitet i relation till annan verksamhet. "Civilsamhället behöver rörelsefrihet för att kunna utvecklas på ett trovärdigt sätt gentemot de målgrupper man har att nå. En ökad styrning gör att civilsamhället riskerar att reduceras till tjänsteleverantör som inte kan utveckla sin potential eller utgå från invånarnas behov" (Nystarapporten 2018, s. 34).

Exemplet Frälsningsarmén (s. 14) är principiellt intressant i relation till en utredning om kommunala verksamhetsbidrag. Om ett kriterium för bidrag skulle vara antalet medlemmar missgynnas en sådan verksamhet. En annan aspekt gäller en kommuns uppgift och ansvar inom ramen för socialtjänsten kontra bidrag till exempelvis Frälsningsarméns sociala institutioner. Vari ligger mervärdet att stödja föreningslivets insatser? Dessutom: ska bidrag ges för fast anställda eller enbart till driftskostnader? Ska antalet volontärer utgöra ett kriterium för bidrag? Frågorna indikerar vikten av tydlighet när det gäller kriterier för beviljande av bidrag och stöd men inte minst vilken typ av bidrag som ska ges och dess ekonomiska ramar – vilket i sin tur är baserat på det värde man tillmäter betydelsen av föreningars och studieförbundens verksamhet.

En rapport, *Redovisning av arbetet med överenskommelsen i Falköping. Ett medskapande Falköping* (2020b) avslutas med följande sammanfattning:

Överenskommelsen i Falköping har haft som syfte att stärka Falköpings kommun och dess invånare genom samverkan mellan den idéburna sektorn och Falköpings kommun. Det förväntade resultatet av arbetet var att utveckla nya arbetsformer inom ramen av Överenskommelsen i Falköping och att arbets sättet skulle implementeras in i ordinarie verksamhet. Detta har uppnåtts genom arbetet med de konkreta processer kommunen haft önskemål om att få till stånd. Numera finns en organisation för en samlad volontärverksamhet i Falköping. Den heter Agera Mera och är unik i Sverige. Med en processledarutbildning för tjänstepersoner inom kommunen och ett metodmaterial i dialogskapande möten, finns det nu en bra grund att arbeta vidare med att förverkliga visionen om "Det goda livet i Falköping" (s. 36).²³

Vilken bäring dessa slutsatser har långsiktigt får framtiden utvisa men det finns en plattform lagd som kan utgöra en bas för vidare samarbete mellan kommunen och civilsamhället.

Referenser

- Abrahamsson, H. (2019). *Vår tids stora omdaning. Om konsten att värna demokrati och social hållbarhet*. Göteborg: Korpen.
- Bornemark, J. (2018). *Det omätbaras renässans. En uppgörelse med pedanternas världsherravälde*. Stockholm: Volante.
- Falköpings kommun (2020a). *Flerårsplan för 2021-2023. Med kraft att ställs om*. Tillgänglig via: [Flerårsplan och budget | Falköpings kommun \(falkoping.se\)](https://www.falkoping.se/om-kommunen/planering-och-budget/2021-2023)
- Falköpings kommun (2020b). *Redovisning av arbetet med överenskommelsen i Falköping. Ett medskapande Falköping*. (Rapport okt-2020, författare: A Holmberg)

²³ Ett annat exempel på hur kommunen tagit initiativ till samarbete med föreningslivet (i det här fallet kyrkliga organisationer) är Mathjälpen under pandemin. Akut behov fanns hos vissa grupper i samhället att få hjälp med de mest grundläggande behoven (mat för dagen). Här riktade man sig till socio-ekonomiskt svaga grupper i samhället. Det är också ett exempel på hur samarbete personalmässigt skedde mellan två olika förvaltningar.

- Falköpings kommun (2021a). *Flerårsplan för 2022-2024*. Tillgänglig via: [Flerårsplan och budget | Falköpings kommun \(falkoping.se\)](https://www.falkoping.se/Flerarsplan-och-budget)
- Falköpings kommun (2021b). *Sammanträdesprotokoll 2021-02-23, Dnr 2021/0004*.
- Funck, E. & Karlsson, T. (2018). *Post-NPM, vad är det? Trender och empiriska iakttagelser kring alternativa idéer för den offentliga sektorn* (KFi rapport nr 149). Göteborg: KFi – Kommunforskning i Västsverige.
- Johansson, H., Arvidson, M., Johansson, S. & Nordfeldt; M. (2019). *Mellan röst och service. Ideella organisationer i lokala välfärdssamhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Karlsson, T. S. (2017). *New Public Management: Ett nyliberalt 90-talsfenomen?* Lund: Studentlitteratur.
- Kommunallagen (2017:725)*.
- Levander, U. & Glad, (2017). Motståndsb berättelser – civilsamhället som arena för att utmana marginalisering och stigmat. I: S. Linde & R. Scaramuzzino, *Socialt arbete I civilsamhället – aktörer, former och funktioner*. Lund: Studentlitteratur
- Linde, S. & Scaramuzzino, R. (2017). *Socialt arbete I civilsamhället – aktörer, former och funktioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Nystarapporten (2021). *Nystarapporten. Civilsamhällets svar på hur vi kan stärka samhällskontraktet, demokratin och välfärden*. (publ. av Civos, Ersta Sköndal Bräcke Högskola, Giva, Famna, Forum och Fremia). Tillgänglig via: <https://nysta.nu/v-rt-material/nystarapporten>
- Orlenius, K. (2020). *NAD i VÄST. Samverkan offentlig sektor och föreningslivet för att främja nyanländas etablering i samhället* (Följeforskningsrapport, februari 2020). Region Västra Götalands forskningsråd för interkulturell dialog (FID), Högskolan i Borås.
- Orlenius, K., Levinsson, M., Aldrin, V. & Strömberg, M. (2018). *Samverkansmodell asylsökande och nyanlända*. Slutrapport från ett pilotprojekt i samarbete mellan Västra Götalandsregionen och Götene/Karlsborgs kommuner 2017/2018. Högskolan i Borås, Västra Götalandsregionen (FID). Tillgänglig via: <http://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1245737&dsid=-4489>
- Regeringen (2018). *Regeringens skrivelse 2017/18:246*. En politik för engagemang – långsiktighet och oberoende för civilsamhället.
- Regeringsformen, SFS 2011:109*.
- SOU 2017:47*. Nästa steg på vägen mot en mer jämlik hälsa. Förslag för ett långsiktigt arbete för en god och jämlik hälsa. Slutbetänkande av Kommissionen för jämlik hälsa.
- SOU 2018:47*. Med tillit växer handlingsutrymmet – tillitsbaserad styrning och ledning av välfärdssektorn.
- Statistiska Centralbyrån (2019). *Det civila samhället 2019 – delrapport*. SCB.
- Tahvilzadeh, N. (2015b). Det våras för medborgardialoger. I: *Låt fler forma framtiden! Forskarantologi. Bilaga till betänkande av 2014 års Demokratiutredning – Delaktighet och jämlikt inflytande (SOU 2015:96)*. Stockholm: Fritzes
- Tidningen Dagen 2021-09-10. *Alla älskar Frälsis – men ingen vill vara med, s. 10-14* (artikelförf. Jacob Zetterman).
- von Essen, J. & Svedberg, L. (red)(2020). *Medborgerligt engagemang i Sverige 1992-2019* (Ersta Sköndal Bräcke högskola arbetsrapportserie, nr 98)
- Överenskommelsen (2008). *Överenskommelsen mellan regeringen, idéburna organisationer inom det sociala området och Sveriges Kommuner och Landsting*. Tillgänglig via: <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/skrivelse/2009/06/skr.-200809207/>

3. Föreningsperspektiv²⁴

I samtalen med ett 40-tal representanter för föreningar och studieförbund samt ungdomar engagerade i det kommunala utvecklingsarbetet har framkommit många värdefulla synpunkter om kommunalt stöd och bidrag till verksamheterna. Varje organisation är unik, och förutsättningar när det gäller ekonomi, rekrytering av medlemmar och deltagare i aktiviteter och tillgång till lokaler varierar mycket. I detta avsnitt kommer några av de teman som samtalen gällt att redovisas översiktligt. Syftet är att ge en övergripande bild utifrån från de som direkt berörs av stöd och ekonomiska bidrag från kommunen. Det betyder att erfarenheter och synpunkter från representanter från skilda organisationer vävs i denna del av rapporten och ses som ett viktigt underlag för slutsatser och förslag i utredningen.

Inkludering – integration – rekrytering av nya deltagare

Alla föreningar vill rekrytera nya medlemmar och deltagare. Vissa föreningar gör aktiva insatser för att *alla* invånare i kommunen ska ha tillgång och tillgänglighet till verksamheten men samtidigt möter föreningar som aktivt arbetar för integration och inkludering stora utmaningar. Stödet för att kunna rekrytera exempelvis fler utrikes födda, personer med funktionshinder, äldre personer, socio-ekonomiskt svaga grupper i samhället (inte minst barn och unga) behöver uppenbarligen förbättras. Förståelse saknas dock ibland för föreningskulturen i Sverige hos inte minst en del personer med annan kulturell bakgrund, men den bristen är också ömsesidig genom att viss kulturkompetens ibland tycks saknas i civilsamhällets organisationer för att på ett bättre sätt kunna bemöta och inkludera intresserade nya deltagare.

Samtalen med organisationerna pekar på många utmaningar i arbetet med inkludering och integration. *Exempel* på realiteter när det gäller att fånga upp och erbjuda deltagare i verksamheten är följande erfarenheter och synpunkter: Kommunen har vid något tillfälle via Connect i Falköping ordnat med en busstransport till Mösseberg för barn och unga i samarbete med föreningar och deras arrangemang. Friluftsrådet har erfarenhet är att det främst blivit en slags "happening" på berget, det vill säga en punktinsats som inte har genererat nya deltagare till verksamheter. De efterlyser istället möjligheten att mer kontinuerligt kunna ordna med busstransport, exempelvis kl. 9 söndag morgon för de som bor i exempelvis Dotorpsområdet. Friluftsrådet konstaterar vidare att både deras riksorganisation och FK vill att barn som inte varit i Sverige så länge ska integreras i fritidsverksamheten. När det gäller möjligheten för funktionsnedsatta barn och unga att delta i aktiviteter konstateras vidare att de ofta behöver extra stöd:

...men det är svårt när alla har fullt upp i sin ordinarie verksamhet/.../ Det är inte så att kommunen vänt sig till oss och frågat om vi kan ställa upp för funktionsnedsatta personer. Men det känns lite konstigt att vi inte har en grupp som är riktad till dessa barn.

En förening specifikt inriktad på vuxna personer med funktionsnedsättning är bowlingklubben Tranan. Föreningen har funnits i många decennier och varit framgångsrika, inte i minst i tävlingsammanhang. "Vi har spelare som skulle kunna vara med och tävla med icke-funktionshindrade", men de betonar samtidigt att de har inget samarbete med andra bowlingföreningar och konstaterar att det är svårt för alla föreningar att integrera funktionsnedsatta personer. Problemet för Tranan och andra föreningar för

²⁴ I detta avsnitt uppmärksammas främst föreningarna – även om studieförbunden och unga personer med koppling till kommunen också utgjort underlag för texten. När föreningslivet och studieförbunden omtalas i texten används ofta begreppet organisationerna.

funktionsnedsatta (t ex FUB, Falköpings HIF) är att deras medlemmar ofta lever på existensminimum. Varje spelare i Tranans verksamhet får betala 85 kr/timme för att delta i bowlingen och de tävlande får själva stå för resa och logi. Kommunen ger bidrag till hyra av bowlinghallen vilket täcker en del av kostnaden. FUB konstaterar också att det är svårt att ha aktiviteter som kostar 100 kr och en taxi till aktiviteter tur och retur kostar i nuläget 120 kr. Kostnaden för aktiviteter utestänger potentiella deltagare även i andra föreningar. "Om någon ska gå en valpkurs så kostar det 500 + 800 kr = 1300 kr, dvs. motsvarande en tankning med bilen för många – men jättemycket för andra..." (FBK). Ekonomin har blivit sämre för de som har störst behov enligt PRO. Föreningslivet är inte en öppen arena för alla.

FUB skulle starta upp dansverksamhet och kunde göra det via Studieförbundet i form av en kurs. En potentiell ledare visade intresse men blev frustrerad när verkligheten uppenbarades, "vad ska jag göra – så många olika diagnoser och funktionsnedsättningar att förhålla sig till!?". Utbildning av ledare krävs för att det ska fungera och FUB konstaterar att "vi orkar inte själva vara ledare och ska man ha en ledare så måste den betalas. I fotboll är det ofta en pappa som ställer upp och leder ett flick- eller pojklag". Föräldrar och assistenter fungerar som viktiga stödpersoner även vid aktiviteter i föreningsverksamheten, och många av föräldrarna är pensionerade sedan flera år tillbaka. Det finns oro för framtiden när det gäller åldersstrukturen. Falköpings HIF pekar även på ett folkhälsoproblem: man har tappat många ungdomar under pandemin och flera av deltagarna har gått upp väldigt mycket i vikt. "Det är en lång transportsträcka att få tillbaka dem, i vissa fall handlar det om annat modersmål. För att möjliggöra deras deltagande har vi fått åka hem och hämta dem". Den oron om vad som händer efter pandemin delas av flera andra. Exempelvis Folkets Park hade under senhösten 2022 drygt hälften av antalet deltagare på sina danskvällar i jämförelse med läget för två-tre år sedan, en annan förening har cirka hälften av deltagarantalet på sina aktiviteter och en tredje menar att föräldrar under pandemin har börjat skaffa sig andra, egna aktiviteter (t ex padel) och har då inte lika mycket tid att skjutsa sina barn till aktiviteter. En hembygdsförening vittnar om stora ekonomiska förluster under 2021 och säger att "vi måste få igång aktiviteter som genererar inkomster". Man samarbetar "sporadiskt med ett studieförbund men har ingen ledare som kan driva det".

När det gäller kommunens stöd och bidrag till föreningar med inriktning mot personer med funktionsnedsättningar pekas på "stuprörsproblematiken" i kommunal verksamhet. Önskemål om hjälp med transporter från ett boende i kommunens regi har avisats, "vi har fullt upp med vår egen verksamhet". Kontakterna angående LSS och med den sociala sektorn har upplevts som bristfällig och i andra sammanhang har det varit svårt att samarbeta med skolsktorn. Föreningslivet är i hög grad en fråga för Kultur & Fritidssektorn men för företrädare för föreningslivet är de kontakterna bara en liten del av de vardagliga utmaningarna. Behovet är stort av en så kallade gränsöverskridare som arbetar tvärsektorielt – som exempelvis folkhälsostrategen – och som kan samordna och organisera insatser i nära samarbete med föreningarna och studieförbunden.

IFK Falköping FF har en stor barn- och ungdomsverksamhet, dels för barn och totalt i nuläget ca 340 ungdomsspelare 14-19 år med ca 50 ideella ledare. Ca 1/3 av dessa unga har utrikesbakgrund. Förutsättningar för integration och inkludering är gynnsamma genom att en fotbollsplan som nyttjas för barn- och ungdomsverksamheten finns i Dotorpsområdet, som samtidigt är ett viktigt upptagningsområde. Det är en bra plats för rekrytering av barn och unga med fokus på idrottsverksamhet. Dessutom finns erfarenheter av i klubben sedan 2015-16. Då insåg ansvariga efterhand att det behövdes en "slussverksamhet", det vill säga att successivt lotsa barn och unga in i föreningsverksamheten genom en träningsform som var nödvändig för att kunna delta i den ordinarie verksamheten. Så långt finns det goda förutsättningar att hantera dagens situation. Problemet nu är att det de som deltar och kommer på besök försvinner ganska fort efter matcherna. Det finns ingen klubbstuga som

kan skapa hemkänsla och stärka den sociala gemenskapen här. Dessutom präglar vanliga samhällsproblem i så kallade utanförskapsområden också Dotorpsområdet, det vill säga viss oro och förstörelse med mera. Något lag består nästan uteslutande av barn/unga från det området. Det gör att det finns nästan ingen förälder som kan ställa upp och bidra med skjuts vid bortamatcher. Det är ledarna och deras familjer som får försöka ordna detta. Barnens och de ungas föräldrar lyser i högre grad med sin frånvaro vid exempelvis informationsträffar än vad som annars är vanligt, vilket ökar trycket på ledarna så att allt ska fungera.

Exemplen illustrerar både de möjligheter och utmaningar som en förening kan ha om och när man vill göras insatser för integration och inkludering av nämnda målgrupper. Föreningar och studieförbund har en nyckelroll om integration och inkludering ska lyckas. OM exempelvis en förening är beredd att göra aktiva insatser för att personer och grupper ska kunna integreras och inkluderas i samhällslivet är det långsiktigt en ekonomisk vinst för kommunen. Det är ett viktigt bidrag till folkhälsan och bidrar till socialt välmående för individen.

Inledningsvis har ovan pekats på att varje organisation är unik vad det gäller förutsättningar och inriktning. Vissa föreningar betonar rollen som en slags fackförening, det vill säga de vill vara en röst och företrädare för en viss grupps intressen både lokalt och nationellt, till exempel kan det gälla en förening som företräder funktionsnedsatta. Andra föreningar har ett mer materiellt gemensamt intresse i fokus, t ex fotboll eller hundar. I den ovan nämnda föreningen, Tranan – med fokus på bowling, är intresset riktat mot just bowling men samtidigt konstateras att "en del vill bara komma till miljön. Bowling kanske inte är det viktigaste". Föreningars sociala betydelse kan knappast överskattas. I samtalen med representanter för föreningar och studieförbund ges många exempel på civilsamhällets enorma betydelse i kommunen och hur ledare kämpar för att skapa meningsfulla miljöer och aktiviteter för invånarna i kommunen.

Barn och unga

I flera av formerna för verksamhetsbidrag och kriterierna anges att inga bidrag beviljas till föreningar som saknar barn- och ungdomsverksamhet. Det kan ses som ganska logiskt mot bakgrund av de mål och prioriteringar som anges i policydokument. I exempelvis *Flerårsplan för år 2021-2023* betonas tydligt en sådan prioritering och det framhålls även vikten av tillgång och tillgänglighet för grupper som står mer eller mindre utanför sådana möjligheter idag:

I arbetet med social hållbarhet ska förebyggande insatser för barn och unga prioriteras. Det handlar om tidiga insatser och ett långsiktigt perspektiv för att kommunen ska växa och utvecklas. Det görs genom satsningar på verksamheter för barn och unga där socioekonomiska faktorer beaktas. **Alla** barn och unga som lever och verkar i kommunen ska känna sig delaktiga i och medansvariga för samhällsutvecklingen (min kursivering).
(Flerårsplan för år 2021-2023, s. 7).

Hur prioriterades verksamhetsbidragen 2021? Ca 7% (577 000 kr) utbetalades 2021 som bidrag riktade till barn- och ungdomsverksamhet i åldern 0-25 år. Dessa medel söktes våren 2021 (senast 31/5) för det antal aktiviteter som genomförts 2020 och medel utbetalas sedan under hösten 2021. För närvarande finns ca 8000 barn och unga i åldern 0-18 år i FK samt drygt 2000 i åldern 19-25, det vill säga ca 30% i kommunen tillhör gruppen 0-25 år. Det betyder att verksamhetsbidraget med fokus på barn och unga kopplat till föreningslivet är drygt 50 kr kr/person.

Under flera år har FK varit föregångare när det gäller en satsning på ungas delaktighet och inflytande. *Unga kommunutvecklare*, som numera även finns i många andra kommuner, utgörs av några ungdomar i gymnasieåldern som har anställt ca 4 timmar/vecka i syfte att

bidra i arbetet med kommunutveckling. Efter sin feriepraktik på sommaren har de erbjudits att stanna kvar som timanställda under det kommande läsåret. Under några år har det utgjort ett projekt som fått särskilda medel beviljade årsvis och omfattat 8-10 gymnasieelever. Numera är det budgeterat och fortlöper med för närvarande fem anställda under året 2021/22. Gruppens arbete är nära knutet till konkreta platser där unga rör sig, i skolan och fritidsgårdarna, men också internt samarbete med kommunens förvaltningar. Hur gruppen arbetar har varierat något från år till år. Den nuvarande gruppen har varit ute mycket på fritidsgårdarna medan tidigare grupper arbetat mer med utredningar och uppdrag. Alla insatser och aktivitet ska genomsyras av målet att öka ungas delaktighet och inflytande.

Det unika med Falköping är att gruppen har den så kallade *Unga tar ordet-potten* till sitt förfogande. Totalt 100 000 kr kan beviljas som projektmedel till unga som tar initiativ till insatser och aktiviteter. Ett kriterium för beviljande är att projektet inte enbart ska gynna de sökande utan också andra unga i kommunen. Bidragen kan gälla exempelvis fler saker till ett uppehållsrum på en skola, skateboards till skateparken, e-sportsturneringar, olika arrangemang såsom disco och LAN för tjejer eller hyra av lokal för en teatergrupp. Syftet är att stötta unga som har idéer och vill förverkliga dem. Under 2021 kunde ett 15-tal arrangemang av och för ungdomar genomföras med stöd av dessa medel. Genom *UNIK-panelen*, dit ca 100 unga i dagsläget har anmält sig, finns möjlighet att via sms och fysiska träffar göra sin röst hörd och få information om aktiviteter.

Med ett liknande uppdrag inom det kulturella området finns numera gruppen *KulturCrew*, en idé som stöds nationellt av Kulturrådet och även finns i Västra Götalandsregionen i några kommuner. Gruppen i FK startade 2019 och består av tio personer och riktar sig till unga, 12-19 år. Syftet med gruppens arbete är att skapa bättre delaktighet och sammanhållning i kommunen. De har hjälpt till att arrangera konserter, Open Mic, HBTQ-café, utebio med mera, och alla evenemang ska vara gratis. De har ingen egen budget i nuläget men någon form av interna projektmedel är på gång. Finansiering sker internt via K&F-förvaltningen och Unga tar-ordet-potten men man har också sökt pengar via VGR och andra ställen. I FK är engagemanget riktat mot ungas fritid och fritidsgårdar, men i andra kommuner är det oftast fokus på insatser under skoltid. Gruppen får ingen ersättning men får delta på workshops, de har gjort studiebesök i Marks kommun²⁵ (2021) och "vi får kunskap" säger en av deltagarna – och tillägger "det är inte alla som vill delta i till exempel ett fotbollslag så där vill vi i KulturCrew hjälpa till med så många olika grejer som möjligt".

Det bör betonas att Unga Kommunutvecklare och KulturCrew inte är knutet till föreningar utan en verksamhet som sker i kommunens regi. Dessa ungdomar fungerar som ambassadörer och når unga i FK direkt och kan vara många ungas megafon direkt till beslutsfattare i kommunen. De stöder fri organisering bland ungdomar. Det handlar om att ta vara på ungas idéer och synpunkter och stimulera dem att kunna gå vidare i både tanke och handling. I det arbetet är kommunens ungdomsstrateg en viktig medspelare som tillsammans med tjänstemännen på Kultur-& Fritidsförvaltningen kan driva frågor i en medskapandeprocess.

Poängen i ovanstående beskrivning är att det sker en mängd insatser och aktiviteter i FK som *inte* ryms inom de traditionella ramarna för verksamhetsbidrag. I ett samhälle där demokratin hotas, där individualismen tenderar att skymma viljan till solidaritet och samhällsengagemang behöver ansvariga politiker fatta beslut idag som kan skapa det goda livet imorgon. Dagens beslut lägger grunden för det samhälle som barn och unga ska leva och verka i imorgon. Stöd till föreningslivets utveckling är centralt men också att främja satsningar på sådan verksamhet som tar sig nya former och uttryck. Följande kan tjäna som ett sådant exempel:

²⁵ Marks kommun är en av de få kommuner som också är ansluten till KulturCrew i Västra Götaland.

Några grabbar träffas sommartid på en utomhusplan (Freja) och spelar basketboll. De träffas igen och fler tillkommer och blir så småningom 20-30 st, flertalet med utrikesbakgrund. De bestämmer att träffas en viss tid nästa och nästa gång... När det börjar bli alltför kallt utomhus uppstår frågan om möjligheten att kunna spela inomhus. Personer under 18 får inte hyra någon sådan lokal och de är ingen förening. De får dock tillgång till basket inomhus genom en annan person som tillhör en förening. Basketgänget har ingen ambition att bli en förening som ska tävla – ”vi gör det för att det är kul, inte seriöst för att vi ska bli så bra som möjligt”. Ambitionen är alltså inte att skaffa ledare och tränare utan främst social gemenskap och göra något man gillar.

På liknande sätt finns andra typer av grupper och nätverk som långsiktigt kan ha stor betydelse för kommunens förutsättningar för utveckling och mål. Ungdomars röst, erfarenheter och inflytande i det sammanhanget är centralt:

Viktigast är att utgå från de ungdomar som finns i kommunen och inte bara starta något för att det verkar vara en bra grej. Man måste höra vad ungdomarna vill och låta dem vara med i processen från början. Sedan behöver man utforma uppdraget tillsammans med dem. Det är viktigt att de får reell makt och känner att de kan vara med och påverka. (Ungdomsstrategen i FK)

Uppföljning – medskapande

Civilsamhällets oberoende och självständighet har betonats i nationella riktlinjer som tidigare refererats i denna rapport (se s. 3). Kommunen å sin sida har infört sina skattebetalare ansvar för viss uppföljning och att få kunskap om hur medlen används. I samtalen med organisationerna har denna problematik diskuterats vid samtliga träffar. Frågan om uppföljning hänger också samman med flera andra aspekter. Behovet av kontroll har blivit alltmer vanligt förekommande och kritik om bristande kontroll har blivit ett slagträ inte minst i politiska debatter. Samtidigt betonas i Falköping och i en del andra i kommuner vikten av tillit i verksamheten (se s. 9f). Istället för den traditionella styrningsfilosofin i offentlig verksamhet, New Public Management (NPM), betonas så kallad tillitstyrning (SOU 2019:43). I linje med det senare ligger betoning på medskapande och samarbete på lika villkor. Att gå från en etablerad styrningsfilosofi till en förändrad inriktning och struktur kräver politisk beslutsamhet och mod och är en fråga om makt som inkluderar kommunens roll kontra civilsamhällets roll och status i kommunalt utvecklingsarbete.

En annan delfråga gäller möjligheten att vara oberoende när man samtidigt är beroende av kommunalt ekonomiskt stöd. Den frågan hänger också samman med former för redovisningsplikten. I den offentliga sektorn är transparens, kontroll, kvalitetssäkring honnörssord och statistiska data centrala indikatorer (se NPM ovan). Föreningslivet präglas traditionellt istället av värderationalitet där fokus snarare ligger på immateriella värden än mätbara värden. Det finns en uppenbar risk att friheten naggas i kanten när målrationaleten ska förenas med värderationaliteten (se s. 13).

Den nämnda problematiken exemplifieras av några föreningsrepresentanter. Krav på en viss typ av aktiviteter och ett visst antal aktiviteter krävs för bidrag, och de ska genomföras inom innevarande år. ”Vi har fört bra samtal men känslan är att de gärna vill gå in och styra subtilt”, menar en föreningsrepresentant. I samtalen har flera av dem efterlyst uppföljning av de samtal som genomförts i fokusgrupperna samt möjlighet till erfarenhetsutbyte mellan föreningarna.

Kommunen skulle kunna hjälpa till med att skapa ett kontaktnät som kan bidra till att man får information och råd för att lösa något problem och få del av andras erfarenheter och kunskap. Har man inte personliga kontakter blir det väldigt svårt och tungrott.

En annan föreningsrepresentant är inne på liknande tankegångar: "Jag har varit med i vår styrelse i några år men ingen av oss har haft någon direkt kontakt med kommunen och det kanske vi borde ha haft, så någon form av möten och rådgivning vore nog bra".

Generellt sett uttalas ingen omfattande eller skarp kritik mot relationen till kommunen när det gäller stöd och bidrag men många ger uttryck för oro för ekonomin och förutsättningar för föreningens framtid. Min bild är att många känner starkt beroende av de kommunala bidragen. I vissa fall skulle troligen inte föreningen existera i samma form utan det ekonomiska stödet. En representant pekar på att även ansvariga i kommunen borde få mer insikt om föreningarnas verksamhet: "Ansvariga i kommunen har nog ingen aning om allt det vi gör i föreningarna. De vet att vi har möten men de vet inte vad vi gör innan och efter mötet".

Ekonomi - finansiering

Verksamhetsbidragen som utbetalats de tre senaste åren har minskat från ca 8 475 000 kr 2019 till ca 8 100 000 kr/år 2020 och 2021 samtidigt som föreningarnas utgifter ökat, bland annat taxor för hyror i kommunala anläggningar. Det finns kritik som riktas av flera mot en rundgång i det ekonomiska systemet: man betalar hyra till kommunen för lokaler etc. och samtidigt söker man bidrag från kommunen. Utan någon tydlig förvarning fick studieförbunden minskat sina kommunala anslag med 300 000 kr, en information som kom berörda till del via Falköpings tidning. Detta är exempel på hur kommunala politiska beslut får direkta effekter för organisationerna – och inte främjar en ökad tillit utan snarare misstro när det brister i delaktighet och samråd. Några föreningar tycker det är administrativt tungt och bryr sig inte om att söka bidrag, "det kostar mer än det smakar" och en annan säger: "Vi vet nog inte om att det finns medel att söka". Nationellt är det bara sju procent av de idéburna organisationerna som har anställda. Det är även få av de föreningar som ingått i denna studie som har anställd personal, som uppger sig ha tid och kan administrera frågor om ansökningar. Min bild är att styrelsen i många föreningar är de som inte bara planerar och organiserar verksamheten utan i väldigt hög grad också är utförare. En tung post i det sammanhanget är kassörskapet. "Det är lättare att få en ordförande än en kassör i föreningen" uppger flera av representanterna.

Fördelning av verksamhetsbidrag

Under 2021 (liksom föregående år) gjordes ca 250 utbetalningar enligt en sammanställning om bidragen (Föreningsbidrag år 2021). Nästan 40 procent av alla bidrag är under 10 000 kr och av dessa är 2/3 mindre än 5 000 kr. Fördelningen på olika verksamhetsinriktningar var följande:

Tabell 1: Föreningsbidrag år 2021 Källa: Bokföring Ansvar 463 Verks 431

Radetiketter	S:a av belopp	Procent
330 Allmän fritidsverksamhet	668 025	8,2
310 Stöd till studieorganisationer	2 073 998	25,5
315 Allmän kulturverksamhet övrigt	1 557 627	19,1
340 Idrotts- och fritidsanläggningar	3 414 516	41,9
510 Omsorg om äldre	50 207	0,6
520 Handikapp/Funktion	50 752	0,6
800 Samlingslokaler	326 552	4,0
Totalsumma	8 145 000	100

Det betyder att nästan hälften av verksamhetsbidraget har använts för Idrotts- och fritidsanläggningar samt samlingslokaler. Studieförbunden har erhållit ca ¼ av bidragen.

Bidragen för barn- och ungdomsverksamhet särredovisas inte men i förvaltningens förslag till nämnden (Dnr 2021/00004) föreslås 600 000 till sådan verksamhet (med beräkningen 35 kr per aktivitet för barn och ungdom 0-25 år). Den andelen som budgeterats har minskat varje år under senaste fyraårsperioden 2018-2021, från ca 12% till ca 8% av det totala verksamhetsbidraget. Beloppen som utbetalats som verksamhetsbidrag till organisationerna under 2021 varierar från 300 kr till 280 000 kr. 22 organisationer har fått bidragsbelopp på mer än 100 000 kr, varav fem är studieförbund.

Långsiktighet och förutsebart system

En fråga som ofta tagits upp av föreningarna är behovet av långsiktighet. "Det är svårt att göra större investeringar om man inte vet att FK kan bevilja 30% av kostnaden". Andra deltagare beskrivet problemet på liknande sätt:

Föreningen får betala allt själva först och får i efterhand besked om vi får bidrag från kommunen. Köpet måste ha gjorts föregående år och sedan får man ansöka året därefter. Hade underlättat att veta om bidrag beviljas innan köpet.

Kommunens investeringsstöd på 30% är ungefär det som vi betalar i moms [till staten] så i praktiken får vi tillbaka momspengarna. Det är ett nollsummespel...

Ansökan om bidraget för barn och ungdomsverksamhet ska skickas in senast den 31/5 2022. Det baseras på antalet aktiviteter från föregående år 2021. Efter handläggning och beslut sker utbetalningen under hösten 2022. Det betyder att bidraget kommer långt senare i efterskott. Eftersom det är ett nytt budgetår vid beslutet vet föreningen inte om samma förutsättningar för bidrag gäller när det betalas ut året därefter. Vissa menar att problemet förstärks av att det tar tid från att det har beviljats tills pengarna utbetalas. Någon konstaterar också lätt uppgivet att "de bidrag som finns är nog redan in-tecknade".

En mindre förening med egen lokal behöver effektivisera uppvärmningen och byta ut sin pelletsbrännare "som vi själva får betala" och konstaterar att "Vi får bidrag från kommunen för uppvärmningskostnader varför det vore billigare för kommunen att bidra med en sådan investering". En annan förening fick förra året en elräkning i januari på drygt 7000 kr. I januari 2022 var räkning för samma period 36 000 kr och vederbörande ställer frågan: "Vad gör vi om det fortsätter så här?" Det har också blivit svårare att få sponsorer på grund av att ansvariga numera ofta bor på annan ort än i FK vilket inneburit minskad närhet och känsla för det lokala.

Utmaningar och problem

Det som beskrivits ovan är bara några exempel på utmaningar i föreningarna och som de ansvariga på sin fritid har att hantera. Flera vittnar om att det blivit svårare att dra in bidrag via medlemmarna, "det är många försäljningar av julgranar, småkakor, sockar mm". Men det görs också i flera föreningar stora ansträngningar för att rekrytera nya medlemmar och stärka ekonomin. Gudhemsbygdens hembygdsförening har knackat dörr i samhället för att värva medlemmar, Borgunda bygdegård har välutrustade lokaler och har skriftligt kontaktat alla Skövdeföretag med en företagsfolder om konferensmöjligheter. Grolanda bygdeförening blev tillfrågade att delta i evenemanget Konstnatten och skulle i samband med det fixa fika. Någon kläckte idén att satsa på tårtbuffé. Första året gick det åt fem tårtor. De senaste åren har passerat ungefär 1000 personer på fredagkväll-lördag och nu bakas det 130-140 tårtor, vilket genererar ett viktigt ekonomiskt tillskott. Problemet som nu uppstått för föreningen är svårigheten att sätta in pengarna på banken, framför allt att bli av med alla mynten.

Det finns också exempel på hur kommunen motverkar inkomstmöjligheter för föreningarna genom att ordna aktiviteter och arrangemang som kan vara inkomstbringande för föreningarna eller motverkar engagemang och vilja att utveckla verksamhet. Anställda aktivitetssamordnare i kommunen arrangerade en bussresa till en plats där man råkade

sammanstråla med ett antal PRO-resenärer från bland annat Falköping som kommit dit via en annan arrangerad busstransport. De som åkte i kommunens regi behövde bara betala en mindre summa jämfört med de övriga som åkt via PRO.

När en förening gör stora volontära insatser för att arrangera en cup under en helg får de hyra kommunens stora idrottshall men föreningen får inte använda köket och driva den delen i egen regi, vilket gör att de förlorar mycket stora belopp som skulle kunna gynna föreningen. Ett annat exempel där det istället brister i kommunens åtaganden gäller en förening som spolar en grusplan som kommunen äger, och "den behöver lite underhåll. Problemet är ju att det tar år innan något händer". Föreningen vill under vintertid satsa och göra en insats för barn och unga i samhället, men det är uppenbarligen en annan sektor än de som primärt har fokus på den gruppen i samhället som behöver agera. Sannolikt är en sådan insats – om än inte särskilt kostbar – inte budgeterad i deras verksamhet.

Folkets Park²⁶ har haft tillgång till en grusplan som tillhör Dotorpsskolan men den är nu stängd. Unga personer har där kört med sina A-traktorer och grannar har därför klagat. När kommunen tidigare byggde återvinningscentralen på Folkets parks område fick de i utbyte löfte att disponera den grusplanen. Nu gäller det inte längre. Folkets Park får istället söka tillstånd hos Polismyndigheten för varje tillfälle vilket kostar 7-800 kr/gång. Folkets Park erbjöd sig att betala en grind när problemet uppstod och har för övrigt även skött snöskottning vilket därmed inte bekostat kommunen något. "Stuprörsproblematiken" är med andra ord inte bara en intern kommunal fråga utan drabbar även föreningarna.

Anläggningar och samlingslokaler

Rent ekonomiskt kan storleken ifrågasättas på bidragen till alla typer av samlingslokaler som finns i närområdena till staden – om man enbart ser till antalet brukare. Om man bara har nyttjandegraden som en parameter blir det tveksamt med sådana satsningar. Samtidigt finns inte tillgång till alla de möjligheter som finns inom stadskärnan på landsbygden, och målet i kommunen är att vara en attraktiv kommun, inte enbart en attraktiv stad. Exempelvis klubbhus och hembygdsgrändar skapar lokal identitet och hemkänsla. "Vad vore exempelvis Valtorp utan Valtorps IF. De ordnar ju fester, tipspromenader och andra aktiviteter som har stor betydelse i en bygd", menar en representant från en förening i staden.

Nästan hälften av invånarna i FK bor utanför staden, i mindre eller medelstora samhällen. Det ställer stora krav på kommunen om man ska kunna tillgodose behov och önskemål – samtidigt som tillgång till breda och varierande möjligheter behöver tillgodoses.

Det kan konstateras att det i kommunen finns en rik tillgång till anläggningar. Det totala antalet fotbollsplaner är 64 st fördelade på följande sätt:

11-plansspel: 28 st naturgräs och 5 grusplaner samt 2 konstgräs

9-plansspel: 1 naturgräs

7-plansspel: 10 naturgräs och 8 grusplaner

5-plansspel: 7 gräsplaner och 3 grusplaner

Dessa planer är fördelade på 12 olika orter samt Falköpings stad.²⁷ 20% av planerna finns i staden och 80% utanför stadskärnan.

Antalet sporthallar och gymnastiksal är totalt 20 st, fördelade på följande sätt:

Sporthallar (20x40 m och 18x36 m): 2+6 = 8 st

Sporthall större än 20x40 m: 1

Gymnastiksal större: 3

Gymnastiksal mindre: 8

²⁶ Folkets Park ägs inte av kommunen utan är en samlingslokal, andelsägd och har därmed inga medlemsavgifter.

²⁷ Som jämförelse kan nämnas att Skara respektive Tidaholm har ungefär hälften vardera (ca 30).

I kommunen finns också badanläggningar: Odenbadet drivs av kommunen men samarbetar med Actic som har en anslutande träningsanläggning med gym och gruppträning. Badanläggningen erbjuder även vattengympa, relaxavdelning, simskola, vattenrutschbana, hopptorn och babysim. Utebad är Stenstorpsbadet och Flobybadet som är öppet under sommaren och har 50-metersbassäng. I Falköping finns vidare 3 utegym, 2 motionsspår och 8 cykelleder. Totalt finns ca 50 idrottsföreningar som representerar nästan 30 olika specialidrotter (Källa: Kartläggning av idrotts- och fritidsytor i Skaraborg 2021).

Sammanfattningsvis kan konstateras att det finns en bredd när det gäller anläggningar av olika slag för idrotts- och allmän fritidsverksamhet i kommunen. Förutom det som angetts ovan finns ett 20-tal bygde- och hembygdsgårdar. Ur ett kommunalt perspektiv ställer det stora krav på underhåll och skötsel. En fråga inför framtiden är vad föreningslivet har möjlighet att bidra med respektive vad kommunens ansvar och insatser kan innefatta. Centralt i sammanhanget måste vara det som kommunallagen anger, att möjliggöra tillgång och tillgänglighet för alla kommunens invånare.

Vi föreslår åtgärder både på nationell, regional och kommunal nivå: Ett infrastrukturstöd som möjliggör jämbördig medverkan från olika civilsamhällesaktörer oavsett ekonomiska resurser, till exempel att tillhandahålla möteslokaler tillgängliga för civilsamhällets aktörer i samverkan. Det offentliga underlättar de strukturella förutsättningarna, civilsamhället ansvarar för att organisera sig. (NYSTA-rapporten s. 37)

Sammanfattning

I regeringens skrivelse *En politik för engagemang – långsiktighet och oberoende för civilsamhället* (Skr. 2017/18:246) betonas vikten av flexibla samrådsstrukturer, förbättrad kunskap bland offentliga aktörer om civilsamhällets betydelse och särart samt långsiktig och förutsebar hantering av bidrag. Alla dessa tre aspekter lyfts fram av organisationernas företrädare i samtalen som genomförts.

Utredningar och forskning pekar på vikten av ett förtroendefullt samarbete mellan kommun och civilsamhälle för ett framgångsrikt kommunalt utvecklingsarbete. Även denna studie pekar på vikten av flexibla samrådsstrukturer. Föreningar efterlyser uppföljning, samråd och nätverksbyggande mellan föreningar där kommunen har en mer aktiv roll. Det är också tydligt att den interna ”stuprörsproblematiken” i kommunen drabbar föreningslivet.²⁸ Även om frågan om kommunens verksamhetsbidrag handläggs inom Kultur & Fritidsförvaltningen och dess nämnd är föreningars verksamhet i flera fall beroende av andra delar i kommunen. En funktion i kommunen som i forsknings-sammanhang har benämnts som gränsöverskridare kan bidra till att motverka en stark sektorisering.

I föregående avsnitt har presenterats en modell som baseras på idén om samarbete på lika villkor mellan fem olika aktörer och kan bidra med skilda perspektiv i utvecklingsarbeten (s. 11). Den ligger helt i linje med det som i Falköpings kommun utgör mål 4, tillitstyrning. Det bygger bland annat på medskapande och respekt för de roller som kommunen respektive civilsamhället har: kommunen har ansvar för att skattebidrag används för alla invånarens välmående och välfärd och i ett samarbete med civilsamhället ska deras oberoende och självständighet värnas. Kommunens bidrar med stöd till infrastruktur och civilsamhället utför aktiviteter och insatser som främjar både individ och samhälle. Kommunen har tydliga mål att värna om mänskliga rättigheter, demokrati och social hållbar utveckling. Detta är principer och villkor som varje aktör som vill samarbeta med kommunen har att förhålla sig till. Den värdegrunden värnar också organisationerna om, enligt dess företrädare i studien.

²⁸ ”Stuprörsproblematiken” avser den starka uppdelning om ekonomi och funktioner som finns mellan olika förvaltningar/nämnder och som ibland också tenderar att bidra till revirtänkande och motverka samarbete. Många frågor i kommunal verksamhet berör mer än en sektor. Se exempel s. 19!

Den kritik som framkommit i utredningar och forskning om brister i kunskap inom den offentliga sektorn om förutsättningar och villkor för föreningslivet kommer också till uttryck i fokusgrupperna – om än inte särskilt stark och omfattande. Det finns ifrågasättande – inte minst att föreningslivets historiska betydelse för demokratiutveckling ofta tycks saknas bland yngre politiker och att man inte förstår verksamhetens betydelse för både enskilda individer och grupper i samhället. I studien har framkommit exempel på hur kommunala initiativ upplevs vara kontraproduktiva gentemot föreningar, att det finns underlåtenhet att agera i det som föreningarna tycker borde vara självklart stöd (se s. 24-25).

Den tredje aspekten, långsiktighet och förutsägbarhet, framhålls av många som central. Dels finns det föreningar som inte söker medel på grund av administrativa skäl. Många föreningar har exempelvis problem med kassörskapet samt styrelsemedlemmar som ofta både får planera och utföra om och när aktiviteter ska genomföras. Dels finns vissa föreningar som behöver visst ekonomiskt bidrag för att göra investeringar men dessa betalas först i efterskott. Samma principer om utbetalningar i efterskott gäller exempelvis för verksamhetsbidrag för barn och unga. Andra delar av verksamhetsbidragen är för specifika insatser, projektbidrag, som ska användas under innevarande budgetår. Många föreningar efterlyser ett mer långsiktigt och förutsägbart stöd för verksamheten.

Cirka hälften av verksamhetsbidraget (46% år 2021) används för idrotts- och fritidsanläggningar samt samlingslokaler. Det finns mer än hundra anläggningar utomhus och inomhus för idrotts- och fritidsändamål (fotbollsplaner, sport- och gymnastikhallar, badanläggningar, motionsspår mm). Alla dessa ska skötas och kräver kontinuerliga investeringar, vilket förklarar att den andelen i verksamhetsbidraget utgör en stor del. För föreningarna innebär hyran för att nyttja kommunens anläggningar en stor kostnad – samtidigt som man söker bidrag för detta. Flera föreningar reagerar emot denna rundgång i systemet. Vissa som äger sin anläggning (t ex en hembygdsgård) menar att de har större utgifter än de som behöver betala hyra. Samtidigt framkommer det i studien att det finns föreningar som inte behöver betala hyra för nyttjande av kommunens lokaler.

4. Stöd och bidragsmodell – perspektiv och principer

Nu gällande riktlinjer för bidrag

I *Riktlinjer för föreningsbidrag*, fastställda av Kommunstyrelsen (Dnr KS 2019/150) anges att målsättningen är att föreningsbidragen ska "bidra till att uppfylla Falköpings kommuns vision och övergripande mål". Där anges också att föreningsbidragen ska "definieras som en ensidig gåva utan krav på ekonomisk motprestation" (s. 4). Villkor för bidragen är att huvuddelen av verksamheten bedrivs i Falköpings kommun (FK), är öppen för alla, att föreningen har minst fem fysiska medlemmar samt stadgar, styrelse och revisor och bankkonto (e.dy.) för utbetalning.

Kommunstyrelsen handlägger större investeringsbidrag och kommunstrategiska bidrag. Dessa typer av bidrag söks på våren året innan investeringar eller aktiviteter är planerade att genomföras. När det gäller kommunstrategiska bidrag anges bland annat att föreningen själv ska svara för en rimlig del av kostnaden.

Bidragsformerna inom ramen för Kultur-&Fritidsnämndens verksamhetsområde (KFN) omfattar tretton olika typer:

Bidragstyper:

Verksamhetsbidrag (med inriktning barn och unga, 0-25år)
Hyrd lokal
Ägd anläggning
Ägd anläggning – bygdegårdar
Reparationer/inventarier
Investeringar
Utbildning för föreningsledare (ges till barn- och ungdomsföreningar)
Fast kulturbidrag
Lokal för musikgrupper
Driftbidrag till studieförbund
Startbidrag
Evenemangsbidrag
Bidrag för medlemsverksamhet (medlemmar folkbokförda i FK)

Vid beviljanden av bidrag ska föreningar som bedriver barn- och ungdomsverksamhet prioriteras. Syftet är vidare att bland annat stödja föreningslivets mångfald, deras utveckling av aktiviteter, stödja aktivt arbete med jämställdhet och engagemang för integration och inkludering och stödja föreningar som tillhandahåller samlingslokaler/bygdegårdar. Bidrag beviljas inte fackliga organisationer, företagsbaserade korpidsportsföreningar, föräldra- och elevföreningar inom skolektorn och inte heller privatpersoner och företag.

I del 3 har konstaterats att det är ca 250 bidragsansökningar/år som ska handläggas inom KF-förvaltningen, en stor andel är på relativt små belopp. Även om några av företrädarna för föreningarna har pekat på att ansökningsförfarandet har förbättrats mot hur det var förr så har många synpunkter framkommit om önskvärda förbättringar.

Utgångspunkter i uppdraget

Intentionen i uppdraget är att utveckla en ny modell för Falköping kommuns stöd och bidrag till civilsamhället, och som kan möjliggöra och underlätta för många att ta del av och

engagera sig i civilsamhällets aktiviteter. Frågeställningar i ansökan till kommunstyrelsen (KS) inför uppdraget gäller bland annat följande:

- Hur gagnas civilsamhällets infrastruktur att nå så många som möjligt genom kommunala resurser? Vilken struktur krävs för att stödformerna ska fungera?
- Hur ska civilsamhällets många olika förutsättningar och behov, utifrån inriktning på verksamhet, kunna stöttas och ge möjlighet för utveckling?

Mot bakgrund av det som framkommit i del 1-3 i denna rapport är en viktig utgångspunkt grundsynen på relationen kommun-civilsamhälle. Kompletterar kommunen civilsamhällets verksamhet eller är civilsamhällets insatser ett komplement till kommunens? I såväl nationella policy- och strategidokument som forskningsstudier pekas på civilsamhällets enormt viktiga roll. Utgångspunkten i denna rapport är att civilsamhällets aktörer är byggstenarna medan kommunen fogar samman, håller ihop och fyller eventuella mellanrum. Konkret betyder det att kommunen kompletterar det civila samhället. Civilsamhället ska utifrån dessa utgångspunkter betraktas som en jämlik part i och för samhällsutvecklingen, inte ha rollen som underleverantör av tjänster på beställning av kommunen.

Den nämnda utgångspunkten ligger dels i linje med kommunens betoning och mål om tillitsstyrning (se s. 9f), och den teoretiska modell som presenterat om samarbete på lika villkor bygger också på att aktörer tillför skilda perspektiv. Modellen kan även ses som ett instrument för att skapa långsiktighet i samspelet med aktörerna (se s. 10f).

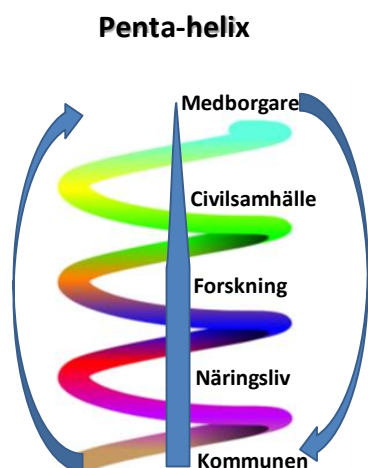

Fig. Modell för visualisering om samordning och samarbete

I kommunens *Flerårsplan för år 2021-23* anges att "Grunden i kommunens arbetssätt ska vara att stödja och samarbeta med ideella krafter" (sid. 7). I regeringens skrivelse *En politik för engagemang – långsiktighet och oberoende för civilsamhället* (Skr. 2017/18:246) betonas bland annat vikten av långsiktig och förutsebar hantering av bidrag. Dessa aspekter lyfts fram även av organisationernas företrädare i samtalen som redovisats i del 3.

Långsiktighet och förutsebarhet

Långsiktighet och förutsebarhet, framhålls av många som en central aspekt. Samtalen med föreningarna visar att det finns vissa föreningar som behöver ekonomiskt bidrag för att göra investeringar men dessa betalas först i efterskott. Samma principer om utbetalningar i efterskott gäller exempelvis för verksamhetsbidrag för barn och unga. Den modellen bygger på den diskurs (tankemodell och praxis) som traditionellt gäller i offentlig sektor, det vill säga beställar- och utförarmodellen som sin tur är en del av styrningsfilosofin, New Public Management. Fokus på mål och resultat, intern prissättning och betalning för prestationer,

effektivisering med nyckeltal och externa jämförelser präglar detta synsätt. Ett delvis annat synsätt präglar kulturbidrag för aktiviteter och evenemang. Här sker utbetalning i förväg efter olika typer av överenskommelser. Även dessa medel är emellertid starkt reglerade genom den kravspecifikation på genomförande av aktiviteter som inryms i överenskommelsen. Ett generellt problem för båda typerna av bidrag är dess starka fokus på insatser i form av projektbidrag vars medel ska användas under innevarande budgetår. Många föreningar efterlyser ett mer långsiktigt och förutsägbart stöd för verksamheten. Här föreslås avtal med föreningar som tecknas i samråd om vad organisationerna planerar och finner rimligt att kunna genomföra. Ett förslag är att också införa ett grundbidrag till de föreningar som vill ha ett sådant nära samarbete med kommunen. Härigenom kan besparing göras av merparten av bidrag under exempelvis 5000 kr (vilka i dagsläget utgör ca ¼ av alla utbetalda verksamhetsbidrag). Kommunen kan också vara behjälplig när det gäller ansökningar om externa bidrag (se vidare förslag s. 37).

Medskapande och samråd

Vid en nationell konferens om demokrati och civilsamhällets roll (2021) konstaterade en deltagare: "När det gäller utförandet så förväntas vi att lösa många av samhällsutmaningar men vi är sällan med i den initiala planeringen".²⁹ Samtalen med föreningsrepresentanterna i samband med min rapport (se del 3) pekar i samma riktning. Flera deltagare efterlyser mer former av samråd och stöd i verksamheten. Citatet (s. 22) sammanfattar vad många gett uttryck för:

Kommunen skulle kunna hjälpa till med att skapa ett kontaktnät som kan bidra till att man får information och råd för att lösa något problem och få del av andras erfarenheter och kunskap. Har man inte personliga kontakter blir det väldigt svårt och tungrott.

En slutsats som kan dras är att kommunens traditionella resultat- och målstyrning bör sättas under luppen och granskas när det gäller kommunens roll och relation till civilsamhället. Om organisationerna ses som produktionsfaktorer av välfärd och samhällsservice är risken att motstånd och misstänksamhet skapas istället för ett tillitsbaserat samarbete. Engagerade ledare kan känna sig utnyttjade som gratis arbetskraft och det kan leda till minskade ideella insatser. Konkret är det mycket som talar för att kommunen på ett mer aktivt sätt behöver agera som både lyssnare och rådgivare, att genomföra samråd och organisera möjligheter för föreningar att träffas för utbyte av erfarenheter och samordna aktiviteter. Vissa sådana företeelser finns delvis (t.ex. *Samsyn* inom idrottsverksamheten) men detta kan utvecklas betydligt mer. Det finns till exempel ett 20-tal bygdegårds-/hembygdsföreningar i kommunen.³⁰ Hur kan kommunen stötta och främja deras arbete? Vilka samordningsvinster kan göras och hur kan verksamheterna gemensamt torgföras? En mer rådgivande och samordnande insats kan kräva ökade arbetsinsatser för kommunala tjänstemän men andra administrativa uppgifter kan minska i omfattning, till exempel handläggningar av ansökningar. En viktig signal från föreningslivet är här att kommunens insatser inte bara handlar om ekonomi utan viljan att tillsammans med kommunen och andra föreningar bidra till utveckling.

Kommunen bidrar med stöd till infrastruktur och civilsamhället utför aktiviteter och insatser som främjar både individ och samhälle. Ett förvekligande av en sådan inriktning som

²⁹ <https://nysta.nu/v-rt-material/>

³⁰ **Bygdegårdar** är i de flesta fall fristående byggnader som uppförts enbart för att tjäna som allmän samlingslokal för dem som bor i bygden. Boverket kan ge finansiellt stöd för sådana lokaler. För investeringsbidrag om 50% krävs 30 % medfinansiering av kommunen.

Hembygdsgård kallas en äldre gård eller samling byggnader, som i de flesta fall övertagits och sköts av ortens hembygdsförening, ibland med offentligt stöd. Jordbruksverket kan ge projektbidrag för investeringar om utgifterna är mer än 50 000 kr.

betonats ovan innebär en betydligt mer nära relation mellan tjänstemän i förvaltningen och civilsamhällets företrädare. Det genererar emellertid en annan fråga: vem eller vilka fattar beslut om beviljande av bidragen och dess storlek? Myndighetsutövning kontra en konsultativ roll och delaktighet i verksamhetsutveckling? Alternativa former finns för att hantera dessa utmaningar: Ett alternativ är att beslut fattas inom en annan nämnd.³¹ Ett annat alternativ är att en annan enhet inom samma nämnd har det uppdraget. Ett tredje alternativ är att tjänstemän har skilda uppdrag, det vill säga vissa har fokus på en mer konsultativ och rådgivande roll och någon annan i chefsposition lägger förslag till KFN eller alternativt har en delegerad, beslutande roll. Det tredje alternativet förespråkas i denna rapport. Argumenten som ska vägas för och emot handlar både om kravet på rättssäkerhet kontra vikten av kunskap om civilsamhällets villkor och roll i och för samhällsutvecklingen. Så länge "stuprörsproblematiken" mer eller mindre präglar kommunal verksamhet finns risken att beslut fattas instrumentellt inom ramen för det förstnämnda alternativet, vilket är ett större hot än brist på rättssäkerhet. Min bedömning är att extra resurspersoner kommer krävas inom förvaltningen om kommunen ska förverkliga det medskapande samt prioriteringar och mål som fastslås i styrdokument (se vidare s. 33!).

Inkludering och rekrytering

Johansson m fl (2019) hävdar att: "Många studier visar minskande medlemstal hos ideella organisationer och svårigheter hos många av dem att rekrytera nya medlemmar och få dem engagerade på regelbunden basis" (s. 15). I takt med nedgång i medlemsantal ökar också behovet av alternativa möjligheter att finansiera verksamheten. Men som framgått tidigare i rapporten finns stora potentiella möjligheter i grupper som idag i hög grad står utanför civilsamhällets organisationer, samtidigt som det arbetet också inrymmer stora utmaningar (se s. 14f). Pandemin har skapat stora problem och flera föreningar ger uttryck för oro om svårigheter att få tillbaka tidigare deltagare i verksamheten. Om intentionerna i kommunens policy- och styrdokument ska förverkligas om tillgång och tillgänglighet till kultur och fritid för **alla** boende i kommunen krävs kraftfulla insatser och prioriteringar. Sådana insatser kostar och handlar om vilja och mod *att* agera men minst lika mycket om *hur* sådana insatser ska göras. Poängen här är att det finns goda förutsättningar i FK att förena två utmaningar: att förverkliga kommuns ambitioner om ett socialt hållbart samhälle och föreningslivets behov av rekrytering av nya deltagare och medlemmar. Det är en fråga om att främja demokratin.

I *Flerårsplan för år 2021-2023* talas om Det goda livet i Falköpings kommun (FK)³² och att "Det Goda Livet bygger på allas lika värde och på samhällsaktiva invånare" (s. 6), och i det sammanhanget refereras till Agenda 2030. Det anges att en av de fem komplexa utmaningarna (utifrån Agenda 2030) som kommunen har att hantera gäller integration. Det sägs vidare i flerårsplanen att "Samhällsplaneringen ska utformas så att socialt utanförskap motverkas och naturliga mötesplatser skapas" (s. 8) och den inriktningen understryks vidare med följande:

Det förebyggande arbetet syftar till att möta utmaningen om ett polariserat samhälle. Kommunens verksamheter **måste** arbeta förebyggande för att förhindra ökning av segregation, samhällsklyftor och socioekonomiska riskgrupper (s. 13; min kursivering).

Studieförbunden i kommunen erhåller statliga och kommunala bidrag för sina verksamheter. I *Statsbidrag till studieförbund 2022 - Villkor, krav och fördelning* anges att studieförbunden ska arbeta för att bland annat nå nya deltagare³³ och "nå deltagare som är korttidsutbildade,

³¹ Enligt Kommunallagen (2017:725) får fullmäktige besluta att en nämnd ska tillhandahålla tjänster åt en annan nämnd (6 kap 2 §).

³² Falköpings kommun benämns FK i detta avsnitt.

³³ Med ny deltagare avses de som ej deltagit i studiecirkel under de tre föregående verksamhetsåren.

deltagare som är utrikes födda respektive deltagare med funktionsnedsättning³⁴. Syftet är att verksamheten bland annat ska "bidra till att göra det möjligt för en ökad mångfald av människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang i samhällsutvecklingen" samt "bidra till att utjämna utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället" (Förordning (2015:218) om statsbidrag till folkbildningen). Både i kommunala och organisationers direktiv på nationell nivå betonas vikten av integration och inkludering. Samtidigt finns det uttalanden av föreningsmedlemmar som kritiskt säger "det här är ett invandrarprojekt, men jag är här för fotboll". En sådan inställning kan kontrasteras mot vad som anges nationellt och i riktlinjer i kommunens policydokument. Det i sig är ett exempel på vikten av nära samverkan och samråd mellan aktörer i civilsamhället och kommunen.³⁵

Kommunens komplexa utmaningar som refererats ovan gäller: Arbetsmarknad, Integration, Att ha mod, Förändra strukturer samt Arbeta medskapande internt och externt. Teoretiskt kan dessa utmaningar ses som fem olika aspekter men i den konkreta praktiken är de nära sammanvävda med varandra. Integration kan ses som ett övergripande begrepp som kräver mod att förändra strukturer men också medskapande från olika aktörer. För individen är tillgång till arbetsmarknaden en viktig förutsättning för integration. Begreppet integration uppfattas ofta i vardagligt tal som en fråga om etnicitet men kan inrymma alla grupper som lever i någon form av utanförskap, socio-ekonomiskt svaga grupper i kommunen, personer med funktionsnedsättning liksom äldre med mycket låg pension. I denna rapport används dock främst begreppet inkludering. Integration är mer knutet till ett "vi-och-dom-tänkande" men används dock här när det refereras till det begreppet i skilda policy-och styrdokument.³⁶

Rekrytering

Rekrytering av deltagare och ledare är en komplex fråga som inte har någon enkel lösning. Det som är viktigt i denna rapport är att framhålla vikten av samråd och medskapande av insatser med föreningslivet. En viktig erfarenhet är att många deltagare och ledare rekryteras via relationer med andra som deltar i en förening. Föräldrar till barn rekryteras som assisterande ledare och successivt som ansvariga ledare. Barn och unga rekryteras kompisar eller skolkamrater etcetera. För att nå nya grupper finns "ambassadörer" i etniskt inriktade föreningar som i samarbete med kommunen kan nå nya utrikesfödda personer. I kommunens verksamheter finns också personer med nära kontakter med den gruppen, exempelvis inom Connect. I del 3 framkommer erfarenheter från föreningslivet som visar att ekonomiskt stöd för transporter, deltagaravgifter med mera kan främja ökat deltagande bland både barn och unga, funktionshindrade och äldre. Mot bakgrund av det som i rapporten betonats om medskapande, tillit och föreningslivets självständighet bör inte kommunen detaljstyra kronor och ören i detta sammanhang. Däremot är ansvaret att tydliggöra och möjliggöra för aktörer i civilsamhället som aktivt vill bidra till de värden och mänskliga rättigheter som kommunen vill uppnå. Flera föreningar ger uttryck för viljan att bidra i sådant utvecklingsarbete.

Ett känt nationellt fenomen är att många barn redan i 11-13-årsåldern slutar att delta i idrottsverksamhet, inte minst unga tjejer. I takt med ökad ålder blir kraven allt större på

³⁴ Med korttidsutbildad avses deltagare med kortare utbildning än 3-årigt gymnasium och som är 20 år eller äldre under aktuellt år.

³⁵ Se s. 5 om aktivitetsorientering och värdeorientering.

³⁶ Kritiken mot begreppet integration gäller att identifiering av problemet riktas emot de andra, inte våra egna värderingar och förhållningssätt, vilket också leder till att åtgärder riktas mot de som är utanför gemenskapen. Den tanken baseras på syftet att de utomstående ska inkorporeras i majoritetssamhället istället för att se frågan som en ömsesidig process. Inkludering är en ideologisk fråga om hur vi skapar en samhällsgemenskap där tanke och tal inte baseras på ett vi-och-dom. Poängen är med andra ord att inkludera villkor och förutsättningar (t ex nyanländas livsvillkor och erfarenheter) och hur interaktion och kommunikation främjar lika villkor för *alla* parter. Utifrån ett sådant synsätt handlar det om att se människor i svårigheter snarare än *med* svårigheter. Hur problemet definieras och förstås är avgörande för vilka beslut och insatser som behövs.

prestationer och kraven på träningar och träningsmängd ökar, med risk för avhopp. Samtidigt finns många föreningar som kan fungera som alternativ och bidra ur ett folkhälsoperspektiv. Här bör kommunen agera för att bidra till ett aktivt samarbete mellan föreningarna och motverka upplevelsen av konkurrens mellan aktörerna i civilsamhället.

Anläggningar och samlingslokaler

”Föreningarnas vara eller icke-vara kommer i slutändan hamna i lokalfrågan” menar någon av deltagarna i samtalen med föreningarna, och det finns skäl för ett sådant påstående. Som framgått utgör bidragen för anläggningar och samlingslokaler nästan hälften av det totala verksamhetsbidraget. Det finns mer än hundra anläggningar utomhus och inomhus för idrotts- och fritidsändamål (fotbollsplaner, sport- och gymnastikhallar, badanläggningar, motionsspår mm). Drift och skötsel av dessa är inte gratis. Flera föreningar är starkt beroende av sådant bidrag. Kommunen försöker i vissa fall få en eller flera föreningar att ta ansvar för driften, men alla har inte möjligheter att ideellt åta sig ett sådant uppdrag. Ofta faller det på styrelsemedlemmar som redan är hårt engagerade att hålla ihop och driva verksamheten. Eftersom kommunen inrymmer många mindre orter med krav på olika typer av anläggningar och samlingslokaler är behovet av stöd stort från många föreningar. Nästan hälften av invånarna i FK bor utanför staden, i mindre eller medelstora samhällen. Att kommunen har många anläggningar och samlingslokaler är en rättvisefråga som rör relationen stad – land, men det är också en fråga om att skapa en attraktiv kommun, inte enbart en sådan stad i enlighet med kommunens mål. Mot bakgrund av det som tidigare i rapporten har lyfts fram om kommunens ansvar om att stödja civilsamhällets infrastruktur kan det ses som rimligt att stora ekonomiska insatser har gjorts och görs angående anläggningar och samlingslokaler.

Många föreningar betalar hyra till kommunen när de nyttjar samlingslokaler/anläggningar, men det finns också föreningar som inte behöver göra det. Vissa föreningar i närorterna äger sina lokaler och anläggningar medan andra betalar hyra till kommunen. Hyran för föreningar i kommunen är i dagsläget 155 kr/timme för idrotts- och fritidsanläggningar. Den avgiften gäller hyra av större fotbollsplaner, friidrott på Odenplan, beachvolleybanor, sporthallar mm. För ungdomsverksamhet gäller ungefär halva beloppet. Vissa föreningar har problem att få tillgång till lämpliga lokaler medan nyttjandegraden är låg av vissa lokaler i kommunen. Till detta ska läggas att andra värnar om ”naturrummet”, dvs. motionsspår, anläggningar utomhus och rekreationsområden som är öppna för alla. Det finns också en viss orättvisa i förhållandet stad och landsbygd upplever några föreningsrepresentanter:

Vissa föreningar har tillgång till kommunala lokaler i tätorten medan andra får driva sina egna lokaler orterna utanför staden. De i staden får visserligen betala hyra men inte alls i förhållande till vad det kostar att driva en egen anläggning.

En organisatorisk-administrativ fråga är vilken förvaltning/nämnd som ska handlägga och besluta om bidrag för anläggningar. Större investeringar bör beslutas av de högsta ansvariga i kommunen såsom är fallet idag. Anläggningar är i hög grad en fråga för tekniska nämnden men delvis också Byggnadsnämnden. Frågan om samråd och gemensamt ansvarstagande är med andra ord också en utmaning i den interna verksamheten, inte enbart extern i relation till civilsamhället. Tillgång och skötsel av anläggningar och samlingslokaler utgör i hög grad förutsättningar och villkor för hela föreningslivets utformning. Kommunens ansvar är att skapa och vidmakthålla en infrastruktur som möjliggör bredd och djup för verksamheter i civilsamhällets organisationer men också tillgång och tillgänglighet för de enskilda individerna i kommunen. Här krävs ett helhetstänkande i prioriteringar. Frågan om handläggning och beslut om bidrag och stöd för anläggningar skulle kunna handläggas gemensamt av KFN och de övriga nämnda för att motverka ”stuprörsproblematiken”, där

KFN ges en central roll. En uppgift för KFN är därmed att någon inom förvaltningen bör fungera som så kallad gränsöverskridare.

Barn och unga

Som nämnts (s. 20) utgör barn och unga i ålder 0-25 år ca 30 % av invånarna i kommunen. Det är enbart 7% av verksamhetsbidraget som år 2021 specifikt riktats mot denna grupp, samtidigt som det i flera sammanhang poängteras i kommunen att barn och unga ska prioriteras. Det görs i form av barnomsorg och skola med mera, men en stor del av deras vakna tid handlar om annan tid. Inte minst finns det en grupp barn och unga som uppenbarligen riskerar att hamna i utanförskap. Föreningslivet och initiativ från andra ungdomar, till exempel arrangemang via Unga kommunutvecklare eller KulturCrew, kan bidra i ett sådant förebyggande arbete. Stora insatser görs via den Öppna ungdomsverksamheten men här behövs mer resurser i ett nära samarbete med föreningslivet (se vidare förslag s. 37).

Unga tar ordet-potten är central i det är här sammanhanget och föreslås utvidgas till även ungdomsgruppen KulturCrew. Det tas många intressanta initiativ inom ramen för dessa verksamheter bland unga som engagerar sig för andra unga. Det är viktigt att stödja denna fria organisering av verksamheter bland unga men samtidigt kan dessa verksamheter ses som en plattform och språngbräda till vidare utveckling och vilja att delta i föreningsliv på sikt.

Man måste höra vad ungdomarna vill och låta dem vara med i processen från början. Sedan behöver man utforma uppdraget tillsammans med dem. Det är viktigt att de får reell makt och känner att de kan vara med och påverka. (se s. 22)

I nuläget sker denna verksamhet i stor utsträckning inom ramen för den kommunala verksamheten och utifrån de ungas intressen och villkor i samarbete med ungdomsstrategen. Så bör det fortsättningsvis förbli. Unga ska ges möjlighet att spontant och fritt utöva sina intressen tillsammans med andra unga. Samtidigt kan kontakter med föreningslivet berika både dem själva och föreningslivet, inte minst långsiktigt.

Några föreningar har inte specifikt inriktad barn- och ungdomsverksamhet men har barn i sin verksamhet. I exempelvis Falköpings Brukshundklubb finns barn som deltar i verksamheten, vilket kan ses som en slags integration där barn kan delta i verksamhet som förväntas främst riktas till vuxna. Det finns andra föreningar som uppenbarligen något krampaktigt försökt ordna aktiviteter för barn och därmed kunnat erhålla förväntade verksamhetsbidrag. Det innebär att det finns en slags gråzon om den typen av kriterier.

Innovativa stöd

Som framgått i rapporten är kommunens verksamhetsbidrag knutna till etablerade organisationer inom civilsamhället. Under senare år har allt fler spontana och kreativa initiativ tagits av individer och grupper som ligger i linje med kommunernas intresse av att främja god folkhälsa och välfärd. I Falköpings kommun är det som anförts om ungas engagemang och genomförda arrangemang exempel på stöd i annan form än det som ges till etablerade föreningar (se s. 20ff samt ovan under rubriken Barn och unga).

I inledningen av denna rapport (s. 5) nämndes följande: "Vad betyder nya former för ideellt engagemang? Ideella organisationer förknippas med delaktighet och gemenskap som mervärde men om exempelvis engagemang huvudsakligen förflyttas till sociala medier – vad betyder en sådan utveckling för kriterier och former när det gäller kommuners stöd till civilsamhället?" Det har antytts i rapporten att stöd borde ges i en eller annan form för lokala initiativ och engagemang som inte faller inom de traditionella kriterierna. Men är det förenligt med kommunens policy och principer? Utifrån ett traditionellt styrsystem med

betoning på kontroll och kostnadseffektivitet (kortsiktig sådan) kan det tyckas vara tveksamt. Men om ansvariga politiker bejakar innovativa idéer och kreativitet och dessutom tillämpar den styrfilosofi som man faktiskt bestämt, tillitstyrning, finns det egentligen inga hinder – så länge man följer lagar och förordningar. En sådan satsning förutsätter ett nära samråd och medskapande med de som erhåller medel. Kommunen kan aldrig frånsäga sitt ansvar för de medel som tilldelas för olika insatser, men politiken kan bidra till att stödja innovationer och nya initiativ som gynnar medborgarna. I ett välorganiserat samhälle med tydliga ramar är det en utmaning att våga tänka och agera utanför ”boxen”.

Inte minst inom den kulturella sektorn är detta en kärnfråga. Allt skapande – liksom forskning – har en öppning mot det okända och är förenat med ett risktagande. Konstnärlighet förutsätter rätten att misslyckas. I vilken grad arbete och insatser bidrar till utveckling, nyskapande och kvalitet visar sig på sikt. Ett gynnsamt stöd kan vara att skapa gratis tillgänglighet till lokaler – för att därmed undvika ekonomisk rundgång i systemet genom att slippa betala marknadsmässiga hyror och söka bidrag för att betala hyran – men stöd för all sådan typ av verksamhet kan inte passa in i samma mall. Poängen är att kommunen behöver ta vara på kreativa initiativ och ha tilltro till medborgares initiativkraft. Samtidigt har kommunen ansvar och behöver insyn i hur ekonomiska bidrag används. Därför behövs samråd och uppföljning i varje enskilt fall.

Här bör också uppmärksammas fenomenet spontanidrott. En sökning på Google ger drygt 11 000 träffar. Kommunalt stöd i det sammanhanget syftar till att stimulera privatpersoner och föreningar att i närområdet ta initiativ till exempelvis det som beskrivits om basketgänget (se s. 22). Deltagarna i det exemplet betonar att deras aktivitet handlar om att göra något kul tillsammans, inte fokus på prestationer. I vissa kommuner kan särskilda bidrag ges till sådan verksamhet. Här bör dock observeras det som beskrevs i en forskningsrapport för en del år sedan:

Utmärkande för SKL:s och kommunernas skrivningar om spontanidrott och närvidrottsplatserna är att det inte, med något undantag, görs några analyser om det är pojkar eller flickor som i störst utsträckning nyttjar satsningarna. Detta trots att det i alla program vi har gått igenom formuleras målsättningar om att flickors/kvinnors idrottande/motionerande ska prioriteras. Det utmärkande är alltså att satsningar på spontanidrott/närvidrottsplatser och jämställdhet är två parallella spår i de idrottspolitiska programmen och tjänsteutlåtanden. Bara i något enstaka fall har vi kunnat notera att de knyts ihop. (Blomdahl, Elofsson & Åkesson, 2012).

På FK:s hemsida nämns att det finns åtta ”spontanytor”, varav två är helt öppna och därmed alltid tillgängliga för alla (inte bokningsbara), och ”På flera platser i övriga tätorter i kommunen finns också spontanytor men deras skötsel har inte kommunen hand om”. Däremot är ingen finansiell bidragsmöjlighet knutet till exempelvis en eller flera individer för någon form av utrustning eller annan investering.³⁷

Referenser

Blomdahl, U., Elofsson, S. & Åkesson, Å. (2012). Spontanidrott för vilka? En studie av kön och nyttjande av planlagda utomhusytor för spontanidrott under sommarhalvåret. Stockholms idrottsförvaltning & Stockholms universitet.

Falköpings kommun (2019). *Riktlinjer för föreningsbidrag* (fastställda av Kommunstyrelsen, Dnr KS 2019/150).

³⁷ Man kan här skilja på spontanidrott, organiserad spontanidrott och organiserad idrott. Till skillnad från organiserad idrott är organiserad spontanidrott inte knuten till medlemskap och medlemsavgift men drivs av medlemmar och ledare i föreningar. Exempel på sådan verksamhet för att främja inkludering i socio-ekonomiskt svaga områden är nattfotboll på fredag och lördag kväll (till kl 24) som genomförts i flera större kommuner. Se vidare Goodsport.se!

Falköpings kommun (2020a). *Flerårsplan för 2021-2023. Med kraft att ställs om*. Tillgänglig via: [Flerårsplan och budget | Falköpings kommun \(falkoping.se\)](https://www.falkoping.se/om-kommunen/planer-och-budgeter/2021-2023)

Johansson, H., Arvidson, M., Johansson, S. & Nordfeldt; M. (2019). *Mellan röst och service. Ideella organisationer i lokala välfärdssamhället*. Lund: Studentlitteratur.

Kommunallagen (2017:725)

Regeringen (2017). *En politik för engagemang – långsiktighet och oberoende för civilsamhället (Skr. 2017/18:246)*

Riksdagen (2020). *Förordning (2015:218) om statsbidrag till folkbildningen*. Tillgänglig via: [Förordning \(2015:218\) om statsbidrag till folkbildningen Svensk författningssamling 2015:2015:218 t.o.m. SFS 2020:737 - Riksdagen](https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lag/dokument-lagforordning/2015-218-om-statsbidrag-till-folkbildningen/SFS-2015-218)

5. SLUTSATSER OCH REFLEKTIONER

De slutsatser som dras i denna rapport är relaterade till de centrala mål som fastställts genom politiska beslut i KF. Det gäller främst arbetet att främja social hållbarhet i kommunen och en mer tillitsinriktad styrning i verksamheten. Det senare är också ett uttryck för en stark betoning på medborgardialog och demokrati som funnits under flera år och som i senare dokument beskrivits i termer av medskapande, vilket förutsätter ett nära samarbete med civilsamhället. I detta avsnitt redovisas förslag i punktform med några kompletterande reflektioner.

- **Civilsamhällets roll behöver stärkas och få en medskapande funktion**

Förslag: Nuvarande ansökningsförfarande bör huvudsakligen ersättas av samrådsförfarande med skrivna avtal, helst baserade på 2-3 år. I de avtalen ges civilsamhällets företrädare ansvar för genomförande av skilda aktiviteter. Ett organisationsbidrag (grundbidrag) införs om förslagsvis 5 000 kr för de organisationer som vill samarbeta med kommunen. Bidragets storlek kan eventuellt variera så att organisationer med fler än 100 medlemmar erhåller ett något större bidrag. Uppföljning sker i skriftlig och muntlig form av de som erhållit bidrag. När det gäller antalet medlemmar som underlag för bidragens storlek finns föreningar som har ganska få men mycket aktiva medlemmar, medan andra föreningar har många medlemmar men där en stor del är passiva (enbart betalande) medlemmar. Detta bör vara en parameter och bedömas när beslut fattas om kriterier för bidrag. Antalet bidragstyper föreslås bli färre (se nedan!).

För att skapa synergieffekter föreslås att grupper (kluster av föreningar) skapas som har liknande inriktning (t ex bygdegårdsföreningar, föreningar med fokus på funktionshinder etc.) vilket kan främja öppenhet, samordning och erfarenhetsutbyte men också motverka upplevelse av konkurrens mellan föreningar. Samordning och gemensamma satsningar bör prioriteras.

Reflektion: I rapporten har framgått vikten och värdet av att stärka civilsamhällets roll av flera skäl. Genom samråd och medskapande kan civilsamhällets organisationer bli en mer aktiv kanal till medborgarna i kommunen och samtidigt få mer insikt om tjänstemännens och politikernas roll och ansvar gentemot sina medborgare. Kommunens företrädare å sin sida får en bredare och djupare insikt i organisationernas verksamhet. Det bidrar dels till att kommunen inte enbart ses som bidragsgivare och finansiär, dels att främst tjänstemännens roll på ett övergripande plan blir mer konsultativ och delaktig i organisationernas verksamhet – med respekt för föreningars självständighet. Viktigt att värna om organisationernas oberoende roll som opinionsbildare och aktörer i samhällsfrågor. Därmed markeras också att kommunens stödform är mer än en ekonomisk fråga.³⁸

- **Kommunens traditionella rolluppdelning i form av beställare kontra utförare behöver utmanas**

Reflektion: Denna slutsats är en direkt följd av det som angetts i föregående punkt. Som framgått av rapporten finns en ganska tydlig skillnad mellan kommunens roll och funktion i jämförelse med civilsamhällets. I kommunen sker myndighetsutövning och verksamheten är

³⁸ Se s. 30!

reglerad i lagar och förordningar. Civilsamhället baseras på frivillighet och personligt engagemang, men en styrelse i en organisation har också juridiskt och ekonomiskt ansvar. Kommunens beslut om en förändrad styrningsfilosofi (tillitstyrning), att utveckla en balans mellan kravet på kontroll och tillit, behöver konkretiseras. Kommunen har alltid ett ansvar för hur ekonomiska medel hanteras. Det är villkor som inte är förhandlingsbara, men det betyder inte att en bodelning baserad på distans mellan verksamheterna är nödvändig.³⁹

Förslag: Kommunen bör initiera och fördjupa samråd med organisationer i civilsamhället. Kommunens företrädare bör agera som både lyssnare och rådgivare, genomföra samråd och organisera möjligheter för föreningar att träffas för utbyte av erfarenheter och samordna aktiviteter. Ett särskilt problem som behöver uppmärksammas är behovet av stöd för kassörskapet inom föreningslivet (främst inom mindre föreningar). Se vidare nedan om förändring av bidragstyper!

En tydlig uppdelning inom förvaltningen görs mellan vilka som aktivt kommunicerar och arbetar konsultativt i samråd med organisationerna kontra beslutfattandet om tilldelade medel.⁴⁰

• Kommunens ramar för verksamhetsbidrag tydliggörs och konkretiseras

Kommunen fastställer i linje med lagar och förordningar mål och riktlinjer för verksamheten. Några centrala prioriteringar är därvid tydliga i skilda policy- och styrdokument i Falköping kommun, både på ett övergripande plan och mer konkret:

- Att arbeta för ett socialt hållbart samhälle.
- Att stödja socio-ekonomiskt svaga grupper och därigenom främja ökad jämlikhet. Alla ska ha lika tillgång och tillgänglighet till en god livsmiljö.
- Främja jämställdhet (t ex genus, funktionsnedsatta, HBTQ etc)
- Stödja verksamhet för barn och unga
- Stärka demokratin genom styrning baserad på tillit och medskapande
- Skapa förutsättningar för god och jämlik hälsa (folkhälsoaspekt)

I föreningslivet är ofta personers deltagande intresse- och aktivitetsstyrt, varför kommunikationen från kommunens sida behöver inrymma samtal och insikt om kommunens ansvar och roll. Stöd och bidrag är inte enbart en instrumentell fråga om ekonomi utan måste knytas till kommunens övergripande visioner och fastställda prioriteringar.

Förslag: En viktig pedagogisk uppgift i samrådet är att tydliggöra kommunens ansvar och roll, vilken inte är självklar i föreningslivet som helhet. Här behöver synliggöras att kommunen prioriterar grupper i behov av särskilt stöd, i syfte att få fler involverade i organisationernas verksamheter. Dessa prioriterade grupper bör utgöras av barn- och unga, funktionsnedsatta, pensionärer och socio-ekonomiskt svaga grupper i samhället.

Genom exempelvis ett särskilt bidrag under ett eller två år på 50 000 kr vardera till tio föreningar för *samordnade* insatser, riktade främst till att fånga upp unga i behov av särskilt stöd, kan stora mervärden skapas i samarbete med föreningslivet (inkluderat med ideella insatser) och andra aktiva ungdomar. Poängen är att skapa synergieffekter och öka samarbetet mellan olika typer av föreningar och i samarbete med unga skapa meningsfull fritid för målgruppen. Det motsvarar ca en (1) heltidstjänst i kommunen under ett år. Kommande år kan därefter särskild satsning göras med ett visst belopp för funktionshindrade etcetera.

³⁹ Se vidare s. 30-31; 13.

⁴⁰ Se vidare s. 30-31 om argument och synpunkter om modell i Falköping. I t ex Hjo kommun tas beslut om verksamhetsbidrag av kommunstyrelsen.

• Bidragstyper för föreningar och studieorganisationer

Förslag: Antalet bidragstyper bör reduceras. Större tonvikt läggs på långsiktighet och utveckling, mindre på temporära projektbidrag. Aktiviteter och insatser är ofta baserade på temporära projektstöd, vilket både internt och externt skapar osäkerhet om långsiktighet och insatsers dignitet i relation till annan verksamhet. Genom att ha färre bidragstyper och med större vidd skapas större möjligheter att tillgodose stöd knutet till organisationernas egna uttalade behov.

De nuvarande riktlinjerna med 13 olika rubriker föreslås bli betydligt färre:

- **Utvecklings- och investeringsbidrag.** Här inryms bland annat stöd för satsningar på nyrekrytering och stöd för de grupper som nämnts ovan. Investeringar avser specifika insatser som kan gälla behovsanpassning, inköp av specifik utrustning men också till exempel framtagning av kartor för orientering etc. – förslagsvis kostnader som överstiger 10 000 kr och max 150 000kr. Organisationen bör stå för hälften av kostnaden.
- **Kultur- och kulturarvsbidrag.** Kultur ska inte bara ses som en fråga om estetik etc. utan är också en motor i demokratin genom kreativitet och delaktighet i samhällslivet. Därför är satsningar på att göra kulturen synlig samt jämlikhet i form av tillgång och tillgänglighet till kultur för *alla* centralt. FK är en kommun med stort kulturarv lokaliserat på olika orter i kommunen. Här behövs särskilda satsningar göras vilket främjar landsbygdsutveckling och attraktivitet för boende i kommunen.
- **Stöd till studieorganisationer.** Här föreslås ingen förändring, mer än att samarbetet med föreningslivet när det gäller prioriterade grupper bör stärkas.⁴¹
- **Driftsbidrag för fritidsverksamhet.** Som framgått i rapporten utgör nästan 40 % av alla totala bidrag summor som är mindre än 10 000 kr.⁴² Under posten Allmän fritidsverksamhet – Verksamhet är motsvarande andel 60%, och summor under 5000 kr utgör ca 40% av de bidragen.

Förslag: Här kan ett organisationsbidrag (grundbidrag – se ovan) ersätta nämnda småposter och i stället kan föreningars uttalade behov styra innehållet i samråd med kommunen (om strategier och policy för stöd och bidrag). Det betyder också att dessa medel bör kunna sökas löpande. Bidrag som främjar barn och unga och sker i samarbete med andra aktörer bör ha hög prioritet.

Utöver de ovan nämnda bidragstyperna: se nedan om **Bidrag för anläggningar och samlingslokaler** samt **Innovationsbidrag!**

Reflektioner: Genom samråd och nära samarbete kan mindre styrning och traditionell kontroll på detaljnivå minska tid för handläggning och rutinmässig administration i den kommunala verksamheten samt förenkla för aktörerna i kommunen. Som framgått ovan blir tonvikten istället lagd på uppföljning och mer delaktighet i stödsatser för kommunens tjänstepersoner.

Från föreningars sida kan ibland finnas en viss misstänksamhet mot att låsa upp sig i temporärt samarbete vilket motverkar långsiktighet i verksamheten och samarbete med kommunens företrädare. Frukta och hållbara samarbeten bygger på att samarbetet präglas av ett tydligt vinna-vinna-förhållanden, och föreningsföreträdare har framfört starka önskemål om långsiktighet.⁴³

⁴¹ Se s. 20!

⁴² Se s. 23! 22 organisationer har fått bidragsbelopp på mer än 100 000 kr, varav fem är studieförbund.

⁴³ Se s. 13! Se del 3 i rapporten!

• Bidrag för anläggningar och samlingslokaler

Av del 3 i rapporten framgår att föreningsrepresentanter har högst olika uppfattningar om bidrag för anläggningar och samlingslokaler. Bidraget under denna post utgör nästan hälften av det totala bidraget 2021. Flera tycker det är irrationellt med rundgången i systemet: man betalar hyra till kommunen för lokaler och samtidigt söker man bidrag från kommunen. Andra menar att ett problem är att det är dyrare att driva den egna anläggningen eller samlingslokalen och känner sig missgynnade i förhållande till de som bara betalar viss hyra. I några fall behöver inte föreningen betala någon hyra alls enligt föreningsdeltagare. Andra som är beroende av anläggningar utomhus känner sig missgynnade och i vissa fall råder oklarhet om vem som har ansvar för skötsel.

Förslag: Frågan om former och omfattning av bidrag för anläggningar och samlingslokaler är komplex och kräver en särskild översyn, inkluderat konsekvensanalys. Som framgått av rapporten föreslås att frågan om dessa bidrag handläggs i samråd med andra förvaltningar som är berörda (Tekniska nämnden⁴⁴, Byggnadsnämnden etc), men att KFN är sammankallande och föredragande med ett övergripande ansvar.⁴⁵ I ett sådant uppdrag bör också ingå frågan om kommunalt stöd och villkor angående lån för större investeringar.

• Innovationsbidrag

Riktlinjer för verksamhetsbidrag har av tradition varit riktat mot etablerade organisationer inom föreningsliv och studieförbund. Samtidigt har i rapporten pekats på samhällsförändringar och att det i kommunen görs satsningar, och initiativ tas som sker "utanför boxen". Exempel på detta är Unga tar ordet-potten, satsningen på Kulturidé, initiativ bland "gräsrotter", nattvandrare etc. Om sådana initiativ sker i samråd med kommun och krav på uppföljning kan bidrag till sådan verksamhet ge ringar på vattnet. Ett sådant bidrag kan också inrymma stöd för nystart för en förening, privatpersonen kan få bidrag med stöd av någon annan organisation eller näringslivet.

Förslag: KulturCrew (se s. 21) bör liksom "Unga tar ordet-potten" budgeteras årligen med liknande belopp (f.n. 100 000 kr). Det är en förhållandevis liten satsning som genererar stora mervärden inför framtiden. "Stöd för landsbygdsutveckling" är ett mindre bidrag som redan finns och som också kan inrymmas inom posten Innovationsbidrag, som visserligen i sin nuvarande form är knutet till någon organisation men som skulle kunna vidgas till också andra aktörer – med fördel i samverkan med exempelvis näringslivet. Här bör stöd i projektform beviljas även om syftet bör vara att främst stödja initiativ som kan generera mervärden och aktiviteter långsiktigt. Här finns anledning att överväga stöd för samordning av transportmöjligheter, inte minst mellan orter som vill genomföra olika arrangemang. Samverkan med näringslivet bör också öppnas som en möjlighet för större satsningar. Se även s. 35 om stöd till spontanidrott!

• Resursförstärkning

I rapporten har argumenterats för att FK har stora möjligheter att göra något unikt, som kan tyckas självklart men som på nationell nivå samtidigt visat sig komplext: att i praktisk handling låta civilsamhället vara en central aktör i samråd med kommunen. Poängen är att ge organisationer och andra aktörer både stöd och bidrag för att utveckla verksamheter i nära samverkan. I kommunens styrdokument har lyfts fram fem komplexa utmaningar:

⁴⁴ Tekniska nämnden beslutar för närvarande om visst bidrag för infrastruktur.

⁴⁵ Se sid 33-34! "Kommunens ansvar är att skapa och vidmakthålla en infrastruktur som möjliggör bredd och djup för verksamheter i civilsamhällets organisationer men också tillgång och tillgänglighet för de enskilda individerna i kommunen. Här krävs ett helhetstänkande i prioriteringar".

Arbetsmarknad, Integration, Att ha mod, Förändra strukturer samt Arbeta medskapande internt och externt.⁴⁶ Innehållet i rapporten pekar på att det finns en plattform och goda förutsättningar för utveckling och måluppfyllelse – OM mod, strukturförändring och medskapande förverkligas.

Förslag: De idéer och förslag som presenterats i rapporten som helhet innebär att en ekonomisk resursförstärkning är nödvändig. Politik handlar om prioriteringar. Om det totala beloppet skulle dubblas (till ca 16 miljoner istället för som f.n. drygt 8 miljoner) innebär det ett tillskott till KFN från ca 65 miljoner till 73 miljoner/år. Det betyder en ökning av posten för verksamhetsbidrag från ca 12% till 22% av KFN:s budget. Som framgått av rapporten (s. 8) utgör KFN:s budget enbart 3% av kommunens budget. En dubbling av anslagen skulle innebära en ökning med 0,5% till drygt ca 3,5%. Det är i realiteten en väldigt liten insats som kan skapa långsiktiga mervärden på både individ- och samhällsnivå.

I rapporten har dels lyfts fram att aktörer inom föreningslivet i sin verksamhet upplever problem i relation till andra förvaltningar i kommunen, dels att de får problem med ”stuprörseffekterna” i de interna rollerna och ansvaret i kommunen. Här föreslås inrättandet av en anställning som innebär att fungera som så kallad gränsöverskridare, dvs. samordnare internt i kommunen när det gäller frågor om civilsamhället och som kan fungera som länk mellan organisationerna och kommunen (se vidare s. 19). En sådan funktion bör också inrymma att skapa ett forum för att stärka kulturkompetensen inom föreningslivet. Här finns för övrigt resurser bland såväl kommunens anställda som föreningsliv och studieförbund som kan tas tillvara för att få insikt om traditioner och levnadsmönster i skilda kulturer.⁴⁷

• Sammanfattande kommentarer

Utredningsuppdraget har handlat om att utveckla en ny modell för bidrag och stöd till civilsamhället. Under arbetsprocessen har det blivit alltmer tydligt att en sådan modell i hög grad behöver vara baserad på synen och tilltron till civilsamhällets funktion och betydelse för samhällsutvecklingen – ett förhållande som idag generellt sett är bristfälligt. Här har en utgångspunkt varit forskning och utredningar på nationell nivå som analyserat relationen mellan kommun och civilsamhället. Utredningen är också baserad på antagandet att kommunens styrdokument om den kommunala verksamhetens inriktning ska vara starkt vägledande när det gäller prioriteringar – att gå från policy till praktik. Eller med andra ord: OM civilsamhällets insatser ses som inte bara önskvärda utan nödvändiga för samhällets välfärd och människors välbefinnande bör det synas i prioriteringar av resurser till civilsamhället.

En viktig slutsats som i olika sammanhang lyfts fram i rapporten är frågan om tillit och tilltro till civilsamhällets verksamheter. Den tilltron är dock inte villkorlös utan kräver ett utvecklat samråd. Sådana former finns delvis redan inom K&F-förvaltningen men detta behöver utvecklas. Det betyder att i högre grad lyssna på behov ifrån aktörer i civilsamhället men också möjligheten att tydliggöra de prioriteringar som behövs för att säkerställa fastställda politiska mål. Kommunen ska inte uppfattas som en stiftelse eller fond som fördelar pengar utan en samarbetspart där medskapandet är en vägledande princip.

Föreningslivet har problem genom att medlemsutvecklingen går nedåt och åldersstrukturen uppåt. Men det finns en grupp som idag står utanför föreningslivet – inte minst bland barn och unga. Samtidigt finns tydliga mål i kommunen om att prioritera socio-ekonomiskt svaga grupper och att motverka segregationen. Föreningslivet kan vara en större resurs i det arbetet. Detta är en av de utmaningar som synliggörs i rapporten och som kräver nära samråd och medskapande för att stärka social hållbar utveckling i kommunen.

⁴⁶ Se s. 32!

⁴⁷ Motivet för en sådan funktion framgår av exemplifieringar och beskrivningar s. 6, 15, 18 och 20!

Appendix

Bakgrund: Utredningsuppdraget initierades av dåvarande förvaltningschefen vid Kultur- & Fritidsförvaltningen i Falköpings kommun, Mia Wallengren. Kontakter togs med undertecknad, som för övrigt samarbetat med kommunen sedan hösten 2015 som forskare med frågor gällande främst utmaningar och möjligheter i kommunalt utvecklingsarbete för att främja social hållbarhet. Några rapporter har producerats inom ramen för det samarbetet.⁴⁸

En ansökan beviljades av KUSH, Kommunstyrelsens utskott för social hållbarhet, innan årsskiftet 2020/21. I ansökan formulerades ett antal frågor, exempelvis följande:

- På vilket sätt ska kommunen ge stöd och bidrag till civilsamhället för att uppmuntra samverkan?
- Hur kan möjligheterna för barns och ungas deltagande och engagemang öka?
- Hur ska framtida medskapande arbetsformer för förändring och anpassning av kommunens stöd till civilsamhället se ut?⁴⁹

Utredningen skulle bidra till ett ”förnyat tänk kring hur relationen mellan civilsamhälle/föreningsliv och kommunen ska se ut vad gäller roller, funktioner och arbetsätt”. Satsningar på kultur och fritid ska främja människors välbefinnande, hälsa och upplevelse av meningsfullhet i livet. Samtidigt ska kommunens verksamhet relateras till mål om social hållbarhet, demokrati och ökad välfärd. Å ena sidan står individens välmående och livssituation i fokus och å andra sidan kravet på att främja god samhällsutveckling.

Ett avtal upprättades med undertecknad, som innebar start av utredningsuppdraget i början av 2021 och slutrapportering senast i december 2022. Syftet med utredningen var att tydliggöra och utveckla civilsamhällets roll och möjligheter utifrån hur människor lever och verkar i dagens samhälle. Utredningen skulle bidra med en analys som innefattar såväl samhälls- som budgetanalys, det vill säga former och villkor för samverkan mellan kommun – civilsamhället samt former för stöd för att främja civilsamhällets roll för medborgarnas välbefinnande och välfärd.

Genomförande: I överenskommelsen angavs att utredningsarbetet skulle ske i nära samverkan med ansvariga inom Kultur- & Fritidsförvaltningen i Falköping, och kartläggningen skulle baseras huvudsakligen på analys av skilda dokument samt dialog med interna och externa aktörer.

Under arbetsprocessen har kontinuerliga fysiska möten genomförts samt via Teams (under pandemin) med berörda tjänstemän vid KF-förvaltningen och dess politiker. Information i form av presentationer och diskussioner har genomförts med politikerna i kommunstyrelsen (KUSH) och Kultur & Fritidsnämnden (KFN). I det senare fallet har bland annat en konferensdag genomförts med mer fördjupade diskussioner utifrån delresultat som presenterats för tjänstemän och politiker (workshop 2022-04-19). Syftet har varit att skapa delaktighet och ge kontinuerlig information till ansvariga politiker.

En central del i arbetsprocessen har varit att genomföra samtal med företrädare för en rad lokala organisationer inom civilsamhället. Dessa genomfördes sen eftermiddagstid eller kvällstid (ca 90 minuter/grupp) i februari/mars 2022. Totalt har ett 40-tal personer deltagit,

⁴⁸ Orlenius, K. (2017). *Ett socialt hållbart Falköping. Att gå från policy till praktik: "det stökar till i systemet! Rapport 1*. Högskolan i Borås, VGR:S forskningsråd för interkulturell dialog, Falköpings kommun.

Orlenius, K. (2018). *Ett socialt hållbart Falköping. Ungas delaktighet och inflytande: "Nu är det på riktigt"*

Rapport 3. Högskolan i Borås, VGR:S forskningsråd för interkulturell dialog, Falköpings kommun.

Orlenius, K. & Ungh, C. (2019). *Social hållbarhet - kommunalt utvecklingsarbete i praktiken*.

Högskolan i Borås, VGR:S forskningsråd för interkulturell dialog, Falköpings kommun.

⁴⁹ Se även s. 28-29.

uppdelade i mindre grupper (s.k. fokusgruppssamtal med företrädare för föreningar och studieförbund, 4-7 st/grupp) vid sju olika tillfällen. Vid ett åttonde tillfälle deltog fem ungdomar från Unga kommunutvecklare och KulturCrew samt kommunens ungdomsstrateg. Organisationerna var delvis slumpmässigt valda men grupperna har varit tematiska, t ex företrädare för hembygdsgårdar, idrottsföreningar, stad och landsbygd, mindre och större föreningar etcetera. Undertecknad har fungerat som moderator, ingen av kommunens anställda har varit närvarande vid samtalen.

Metod och analys: Samtalen i fokusgrupperna har spelats in och transkriberats i form av skriftliga resuméer (ca 20 sidor text). Därefter har noga genomläsning skett med noteringar, och övergripande sammanfattningar och tematisering har i nästa steg gett en översikt. I något fall har respondentvalidering använts, vilket innebär att den som refererats fått granska den delen av texten i rapporten.

Undertecknads roll i utredningen har varit att fungera som självständig och oberoende forskare men rollen har samtidigt präglats till viss del av så kallad aktionsforskning, där problem och utmaningar formuleras gemensamt och en processinriktad arbetsprocessen ska bidra till utveckling i verksamheten. Inför varje möte med den interna arbetsgruppen⁵⁰ har någon form av text skickats i förväg till gruppen. Poängen har varit att tydliggöra och synliggöra utmaningar kontinuerligt och ge möjlighet till feed-back på det som sker under hela dokumentationsprocessen. I så motto har arbetsgruppen varit oerhört viktig och präglats av stor delaktighet i arbetsprocessen – även om ansvaret för rapportens innehåll till fullo är undertecknads. Resultat och erfarenheter som framkommit under arbetet har också kommunicerats via kommunens hemsida på nätet vid några tillfällen, vilket möjliggjort för även aktörer i civilsamhället att följa arbetets utveckling.⁵¹

Rapportens inriktning och funktion: Fokus i utredningsarbetet har legat på den lokala förankringen. Varje kommun har sina egna, unika förutsättningar och villkor för utvecklingsarbete. Det betyder att Falköpings kommun och dess politiska intentioner och visioner i hög grad varit utgångspunkt i rapporten samt civilsamhällets utmaningar och möjligheter att bidra till välbefinnande och välfärd. I förarbete och efterforskning i andra källor har information om alternativa riktlinjer och principer i några kommuner erhållits, men det har bara lyfts fram marginellt i denna rapport. Det bör också noteras att utredningens syfte har varit att ge ansvariga tjänstemän och politiker ett underlag för att mer konkret gå vidare i en process inför kommande beslut.⁵² Därmed är också denna rapport tänkt att fungera som ett underlag i ett långsiktigt utvecklingsarbete.

⁵⁰ Mia Wallengren (chef för K&F t o m februari 2022), Torbjörn Lindgren (verksamhetschef och t f förvaltningschef mars-juli 2022), Stefan Andersson (verksamhetsutvecklare), Karin Hermansson (kulturstrateg) och Ida Johansson (idrottsstrateg). Undertecknad har under 2021 samt våren 2022 haft kontinuerlig kontakt med deltagarna via fysisk närvaro eller via Teams (vid ett tiotal tillfällen under våren 2022), antingen i form av informella möten i samband med besök i Falköping eller mer formella möten samt ett flertal mailkontakter. David Jönsson (kommunikatör) har ansvarat för kommunikationsplan, redigering och publicering av texter på kommunens hemsida.

⁵¹ www.falkoping.se/bidragrutredning

⁵² Det betyder bland annat att frågor om ansökningsförfarande, allmänna och särskilda villkor och detaljerade riktlinjer etc. inte behandlas i rapporten. En kontroversiell fråga i flera kommuner är frågan om bidrag till religiösa samfund. Göteborgs kommun avslogs bidrag till scoutverksamhet i kyrklig regi 2017 men beslutet ändrades senare. I t ex Lidköpings kommun kan inte trossamfund söka verksamhetsbidrag, vilket utesluter bidrag till exempelvis scoutverksamhet, idrott och musik i kyrkans regi. I exempelvis Hjo kommun betonas att sådana bidrag är ok – men dock inte stöd till "ordinarie kyrkoverksamhet eller religiös verksamhet", vilket brukar betyda gudstjänster, confirmation och dylik verksamhet. Sverige är numera ett av världens mest sekulariserade länder som idag i hög grad är mångkulturellt. I politiska beslut visar sig skilda värderingar, om verksamhet i religiös regi ses som en resurs för samhället eller om den snarare utgör ett problem. Vissa missbruk har uppmärksammats inom studieförbund och trossamfund men tycks ibland ha lett till ett slags kollektivt ifrågasättande.